

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İSTANBUL ŞEHRENGİZLERİNDE SOSYAL HAYAT MANZARALARI* SOCIAL LIFE SCENES IN SHEHRENGIZES OF ISTANBUL

Derya KARACA**

Öz

Klasik Türk edebiyatı metinleri, içerisinde geçmiş dönemlerin tarihini, coğrafyasını, kültürünü, dilini, âdet ve geleneklerini, inanışlarını barındıran zengin içerikli eserlerdir. Bu özellikleri taşıyan ve XVI. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda görülmeye başlayan, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden şehrengiz; bir şehrin doğal, tarihi ve mimari güzellikleri ile erkek güzellerini anlatan manzum edebî bir türdür. Muhteva özellikleriyle Osmanlı kültür tarihi bakımından önem taşıyan şehrengizler, ait oldukları şehirlerin âdeta kültür atlaslarıdır. Klasik Türk edebiyatında çeşitli şehirler hakkında birçok şehrengiz yazılmıştır. Sahip olduğu bütün özellik ve güzellikleriyle her dönemde birçok şair ve yazara ilham kaynağı olan İstanbul, edebiyatımızda bilinen 14 şehrengizle adına en fazla şehrengiz yazılan şehir olma özelliğine sahiptir. Bunların dışında İstanbul'u konu edinen, tam olarak şehrengiz özelliği taşımayan fakat muhteva bakımından şehrengiz özelliği gösteren eserler de bulunmaktadır. Şehrengizlerde İstanbul, söze dair hünerlerini göstermek isteyen şairlerin tercihlerine bağlı olarak hem sahip olduğu şehir özellikleriyle hem de o dönemde İstanbul'da var olan meslek grupları ve bu meslekler doğrultusunda sosyal hayatıyla ele alınmıştır. Şehrengizlerin şehir tasviri bölümündeki şehir ve halk özellikleri ile güzeller tasviri bölümünde geçen isim ve lakaplar, mesleki terimler, mesleklere ait araç ve gereçler, çeşitli deyim ve atasözleri; dönemin sosyo-kültürel hayatı hakkında bilgi veren belli başlı unsurlardır. Bu çalışmada, klasik Türk edebiyatında yazıldıkları dönemin toplum hayatının birer tanığı olan şehrengizlere, İstanbul şehir özellikleri, kültürü ve yaşamının ne şekilde yansıdığı örnek beyitlerle gösterilecektir. Böylece toplum hayatından kopuk olduğu söylenen klasik Türk şiirinin toplum hayatıyla olan yakın ilgisi, İstanbul şehrengizleri örneğiyle ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şehrengiz, İstanbul, Sosyal Hayat, Güzeller, Meslekler.

Abstract

Classical Turkish literature texts are works that include rich content on the history, geography, culture, language, customs and traditions, and beliefs of earlier periods. Shehrengiz (city books), which possess these features and lasted in our literature from the 16th century to the end of the 18th century, is a genre of poetry depicting the natural, historical, and architectural beauties of a city as well as male beauties. Shehrengizes, which occupy an important place in Ottoman cultural history with its contents, are the cultural atlases of the cities they belong to. Many shehrengizes have been written about several cities in classical Turkish literature. İstanbul, being a source of inspiration for many poets and writers in every period thanks to all its features and beauties, is the city about which the most shehrengizes have been written about with 14 examples in our literature. In addition, there are also some works written about İstanbul, which are not exactly shehrengizes, even though they have some features similar to the genre. In shehrengizes, İstanbul was discussed in terms of both its beauties depending on poets' preferences who wanted to showcase their talent with words and of its social life in line with occupational groups and occupations that existed at that time in İstanbul. In addition to features on the city and the public included in the city description section of shehrengizes, names and epithets, occupational terms, equipment belonging to different occupations, several idioms, and proverbs that are included in the beauties section are the main elements that inform us about the sociocultural life during that specific era. In the present study, how İstanbul's features, culture, and life were reflected onto shehrengizes, which are witnesses of the social life during the era when they were written, will be demonstrated using sample couplets. In this way, using shehrengizes of İstanbul, the study will attempt to demonstrate the close relationship between social life and classical Turkish poetry, which is said to be distant from social life.

Keywords: Shehrengiz, İstanbul, Social Life, Beauties, Occupations.

* Bu makale, Bandırma Onyedii Eylül Üniversitesi tarafından 26-28 Eylül 2019'da düzenlenen Uluslararası Akademik Filoloji Çalışmaları Konferansı (International Conference on Academic Studies in Philology-BICOASP)'nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-3124-5978, drykaraca86@gmail.com

Giriş

Klasik Türk edebiyatı XIII. yüzyıl sonlarında başlamış ve XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaklaşık altı yüz sene varlığını sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir. Kendine özgü kuralları olan bu geleneğe ait eserler, diğer sanat eserlerinde olduğu gibi devrin tarihi, siyasi ve sosyal hayatından izler taşır. Divan şairi, içinde yaşadığı toplumun kültürünü, dilini, âdet ve geleneklerini, inanışlarını kimi zaman benzetme ve göndermelerle kimi zaman gerçek anlamlarıyla şiirinde yer vermiştir. Ağâh Sırrı Levend, divan şiirindeki sosyal hayat yansımalarını “Herhangi bir edebiyatın –ne kadar mücerret olursa olsun- bulunduğu devrin hayatını aksettirmemesi kâbil değildir. Şairler ve sanatkârlar, hatta farkında olmayarak içinde yaşadıkları devrin ve muhitin tesirlerinden mühlhem olurlar.” (2017, 255) sözleriyle dile getirmiştir. Öyle ki şair ve yazarlar dış dünyada dikkatlerini çeken izlenimlerine, şairlik yeteneklerini kullanarak eserlerinde az veya çok yer verirler.

Altı asır boyunca sahip olduğu zengin kaynakları, malzemesi ve muhtevasıyla eser veren klasik Türk edebiyatında şehirler ya beyitlerde meşhur özellikleriyle isimleri geçerek ya redifleri şehir ismi olan veya olmayan ama bir şehri tasvir eden çeşitli nazım şekilleriyle ya da şehri anlatan türlerde yer almıştır. Bu türlerden biri de XVI. yüzyılda ortaya çıkan bir şehrin doğal, tarihî ve mimari güzellikleri ile çeşitli meslek dallarında ün yapmış güzellerinin anlatıldığı şehrengizlerdir. Muhteva özellikleriyle Osmanlı kültür tarihi bakımından önem taşıyan şehrengizler, ait oldukları şehirlerin âdetâta kültür atlaslarıdır.

Türk edebiyatında “şehir-engiz”, Fars edebiyatında ise “şehir-âşûb” olarak adlandırılan şehrengiz, kelime olarak Farsça birleşik sıfat olup “şehir” ve “-engiz” kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıkmıştır. “şehir: şehir”, “-engiz”, Farsça “tahrik etmek, uyandırmak, heyecanlandırmak, ayaklandırmak” anlamına gelen “engizten” fiilinin birleşik sıfatlar kuran ortacıdır (Canım, 2011, 292). Klasik Türk edebiyatında XVI. yüzyılda ortaya çıkan, XVIII. yüzyılın sonuna kadar devam eden şehrengiz, bir şehrin güzellikleri ile güzellerini anlatan manzum bir edebî türdür. Şehrengizlerdeki güzellerin çoğunluğu esnaf sınıfından olan erkekler olup sadece Azîzî’nin İstanbul şehrengizinde 50 kadın güzel anlatılmıştır (Karaca, 2018a, 114; 2018b, 21, 262-555). Divan şiirinin kalıplaşmış benzetmeleriyle tasvir edilen bu güzeller, divan şiirinin ideal sevgilisinden farklı olarak şairin gördüğü, tanıdığı, adı bilinen belli kişiler olup genellikle meslek, isim, lakap, baba adı/lakabı/mesleği etrafındaki kelime ve çağrışımlarla tasvir edilmiştir. Şehrengizlerde şairler, doğup büyüdüğü, bir süre yaşadıkları veya gördükleri şehirleri, sahip olduğu güzellikleri ve güzelleriyle şiirlerinde anlatırlar. Toplum hayatını, kendi çağının özelliklerini bir divandan daha canlı, daha renkli aksettiren şehrengizlerin ilk örnekleri XVI. yüzyılda Mesihî tarafından Edirne şehri hakkında kaleme alınmıştır (Levend, 1958, 14). Klasik Türk şiirinde şehrengiz, Mesihî’den sonra çok rağbet görmüş ve birçok şair tarafından çeşitli şehirler hakkında şehrengiz yazılmıştır: Zâtî, Edirne (1512); Kâtib, İstanbul ve Vize (1513); Taşlıcalı Yahyâ, İstanbul ve Edirne (1523’den sonra); Lâmi’î, Bursa (1523’den sonra); Hayretî, Belgrad ve Yenice (1521’den sonra) gibi (Karaca, 2019, 430).

Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapan Bursa, Edirne, İstanbul başta olmak üzere sosyo-kültürel açıdan birer kültür ve ticaret merkezi olan Âmid, Antakya, Abkır, Bağdat, Belgrad, Budun, Edincik, Gelibolu, Gümölcine, Halep, Kara Ferye, Keşan, Kıbrıs, Manisa, Mostar, Moton, Rize, Rodos, Saray, Sinop, Siroz, Taşköprü, Üsküp, Vize, Yenice, Yenişehir gibi şehirler için şehrengizler yazılmıştır. Klasik Türk edebiyatında tespit edilebilen 30 farklı şehir için 68 şehrengiz kaleme alınmıştır. Adına en fazla şehrengiz yazılan 14 şehrengizle İstanbul, 9 şehrengizle Bursa, 8 şehrengizle Edirne ve 5 şehrengizle Yenice şehirleridir.

Mevcut bilgilere göre XVI. yüzyılda 58, XVII. yüzyılda 10, XVIII. yüzyılda 7 şehrengiz kaleme alınmıştır. Bunlar dışında, şehrengiz özelliği gösteren başka eserler de bulunmaktadır: Tâcî-zâde Cafer Çelebi’nin Heves-nâme; Enderunlu Fazıl’ın Defter-i Aşk, Hübân-nâme, Zenân-nâme, Çengi-nâme gibi (Karaca, 2018b: 13-20; 2019, 430).

Marmara Bölgesi’nde yer alan ve iki kıta üzerinde kurulan, 1453 yılından 1923’e kadar 470 yıl Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapan İstanbul, tarihî, coğrafi, tabii ve kültürel birçok güzelliklere sahip bir ilim ve kültür merkezidir:

Anı feth eylemiş Sultân Mehmedmed

İçi toptoludur envâr-ı Ahmed

Kâtib b/10

Tarih boyunca pek medeniyete ev sahipliği yapan İstanbul hakkında sayısız eser yazılmıştır. Kozmopolit bir şehir olan İstanbul, sadece konumu, coğrafyası, tarihiyle değil; sahip olduğu bütün özellik ve güzellikleriyle her dönemde birçok şair ve yazara ilham kaynağı olmuştur. İstanbul, klasik Türk edebiyatında 14 şehrengizle adına en fazla şehrengiz yazılan tek şehirdir. Kâtib Davud, Taşlıcalı Yahyâ, Fakîrî, Sâfi, Nüvisî, Fikrî, Tab’î, Kıyâsî, Şairi Bilinmeyen, Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî, Azîzî, Fehîm-i Kadîm, Lebîbî ve Sûfî İstanbul şehrengizi yazan şairler olup bunlardan Fikrî, Tab’î, Kıyâsî, Sûfî’nin eserleri, kayıp şehrengizler arasındadır.

Tablo 1: İstanbul Şehrengizleri

	Müellifi	Telif Tarihi	Adı	Nazım Şekli	Vezni	Beyit Sayısı	Güzel Sayısı
1	Kâtib Davud	1513	Şehr-engiz-i İstanbul/Vize ¹	Mesnevi	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün /Fe'ülün	682	16
2	Taşlıcalı Yahyâ	1523'ten sonra	Şehr-engiz-i İstanbul ²	Mesnevi	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün /Fe'ülün	345	58
3	Fakîrî	1534	Şehr-engiz-i İstanbul ³	Mesnevi	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün	259	20
4	Sâfî	1537	Şehr-engiz-i İstanbul ⁴	Manzum-mensur karışık	-	-	-
5	Nüvîsî	16.yy	Şehr-engiz-i İstanbul ⁵	Mesnevi	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün /Fe'ülün	166	28
6	Fikrî	16.yy	Şehr-engiz-i İstanbul ^{6*}	-	-	-	-
7	Tab'î	16. yy	Şehr-engiz-i İstanbul [*]	-	-	-	-
8	Kıyâsî	16.yy	Şehr-engiz-i İstanbul [*]	-	-	-	-
9	Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî	1564-65	Şehr-engiz-i İstanbul ⁷	Mesnevi	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün /Fe'ülün	459	56
10	Şairi Bilinmeyen	1566'dan önce	Şehr-engiz-i İstanbul ⁸	Mesnevi	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün /Fe'ülün	108	28
11	Azîzî	16.yy	Şehr-engiz-i İstanbul der-Hübân-ı Zenân Yâhod Nigâr-nâme-i Zevk-âmîz der-Üslûb-ı Şehr-engiz ⁹	Mesnevi	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün /Fe'ülün	224	50 kadın güzel
12	Lebibî	16. yy.	Şehrengiz-i Lebibî Cüvânân-ı Ebî Eyyüb-ı Ensârî ¹⁰	Mesnevi	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün /Fe'ülün	61	20
13	Fehîm-i Kadîm	1633	Şehr-engiz-i Hezliyyât ¹¹	Mesnevi	Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün	273	-
14	Sûfî	?	Şehr-engiz-i İstanbul [*]	-	-	-	-

Tablodaki İstanbul şehrengizleri dışında ayrıca, İstanbul hakkında yazılan Tâci-zâde Cafer Çelebi'nin Heves-nâme¹²'si, Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahyâ Bey'in Şâh u Gedâ¹³'sının sebep-i teliften sonra gelen bölümü, Fakîrî'nin Ta'rifât'ı, Enderunlu Fâzıl'ın Defter-i Aşk¹⁴, Hübân-nâme¹⁵, Zenân-nâme¹⁶ ile

¹ Kaya, Hasan (2015). Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı)*, Volume 10/12, Summer, s.631-686.

² Çavuşoğlu, Mehmed (1969). Taşlıcalı Dukakin-zade Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Ağustos, C.XVII, s.73-108.

³ Gök, Taner (2016). Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 14, Güz 2016, S. 21, s. 223-282.

⁴ Glünz, Michael (1986). Sâfîs Şehrengi: Ein Persisches Matnawi Über Die Schönen Berufsleute Von Istanbul. *Asiatische Studien/Etudes Asiatiques*, XI (2), p.133-145.

⁵ Karasoy, Yakup, O. Yavuz (2006). Nüvisi ve 'Şehrengiz-i İstanbul'u. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), s.1-20.

⁶ Tabloda * işareti bulunan şehrengizler, kayıp şehrengizlerdendir.

⁷ Eren, Aysun (2012). *Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî ve Metâlî-i Cemâlî ile Şehr-engiz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

⁸ Çelik, Büşra (2019). Müellifi Bilinmeyen Bir İstanbul Şehrengizi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:5, Issue 1, Winter, s.12-31.

⁹ Çetinkaya, Ülkü (2014). Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54/1, s.229-268.

¹⁰ Koncu, Hanife (2013). Bir Eyüp Şehrengizi (Şehrengiz-i Lebibî Cüvânân-ı Ebî Eyyüb-ı Ensârî). *Ahmet Atilla Şentürk Armağanı*, Editör: Ahmet Kartal, Mehmet Mahur Tulum, İstanbul: Akademik Kitaplar, s.457-473; Yunus Kaplan (2016). Lebibî ve Eyüp Şehrengizi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 56, s.1063-1076.

¹¹ Kutlar, Barış Karacasu'nun Fehîm'in İstanbul Şehrengizi hakkındaki henüz yayımlanmamış çalışmasına göre Fehîm'in şehrengizinin narha işaret etmek amacıyla olmasa da dilberlerin cinsel birlikteliği para karşılığı yaptığını işaret etmesi yani dilberlerle olan cinsel birliktelikten söz etmesi bakımından Narh-nâme-i Dil-berân ile benzer özellik taşıdığını ifade etmiştir (2009, 3).

¹² Sungur, Necati (2006). *Tâci-zâde Cafer Çelebi, Heves-nâme (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

¹³ Yoldaş, Kazım (1993). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

¹⁴ Kuru, Selim S. (2005). Biçimin Kısacasında Bir 'Tarih-i Nev-icad': Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi. *A. Festschrift For Şinasi Tekin*, Haz. Günay Kut- Fatma Büyükkarcı Yılmaz, İstanbul: Simurg Yayınları, s. 476-506.

Çengî-nâme¹⁷'si ve müellifi tam olarak bilinmeyen Dâ'î veya Sa'î mahlaslı bir şaire ait olduğu düşünülen Narh-nâme-i Dilberân¹⁸ da şehrengiz özelliği taşıyan eserlerden sayılmaktadır. Edebiyatımızda İstanbul şehrengizleriyle ilgili ilk çalışma, Ağâh Sırrı Levend tarafından *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul* adıyla 1958 yılında yayımlanmıştır.¹⁹

Mevcut İstanbul şehrengizleri arasından Azîzî ve Lebîbî'nin eserinde şehir tasviri bölümü bulunmayıp sadece güzeller tasviri yapılmıştır. Lebîbî'nin şehrengizi hem başka şehirler için yazılmış şehrengizlerden hem de İstanbul şehrengizleri içerisinde sadece bir semtin (Eyüp) güzellerini tavsif etmesi bakımından ayrı bir özellik taşımaktadır. Kâtib Davud, Taşlıcalı Yahyâ, Fakîrî, Nüvîsî, Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî ve adı bilinmeyen şairin şehrengizlerinde ise İstanbul'un konumu, bahar ve yaz mevsimi, mesire yerleri, kalesi, camileri, evleri, sarayları, mektepleri, sokakları, semtleri, şehir halkı, güzelleri ve meslekleri hakkında bilgi verilmiştir.

1.Şehrin Konumu ve Genel Özellikleri²⁰

İstanbul'un deniz kenarına kurulmuş bir şehir olması şairler tarafından çeşitli hayaller etrafında ifade edilmiştir. Bu şairlerden bir olan Fakîrî, hoş bir şehir olan İstanbul'un âdeta güzel bir kadın olduğunu denizin de onun ayağına yüzünü sürdüğünü söyler:

Ya bir mahbûbdur bu şehr-i zîbâ
K'ayagına sürer yüzünü deryâ Fakîrî b.113

Yahyâ da uzun boylu güzellerle süslü olan İstanbul'un kenarında iki denizin birleştiğini dile getirir:
Sehî-kâmetler ile zeyn olupdur
Kenârı mecma 'ü'l-bahreyn olupdur Yahyâ b.99

Şair, deniz kenarı hayaline İstanbul'u hoş bir güzele, denizi de âşığa benzeterek devam eder. Yahyâ'ya göre bu şehrin öyle hoş bir güzelliği ve tabiatı vardır ki onu gören denizin şehre gönlü akmıştır; ona çok şiddetli âşık olmuştur:

Ne hüsn u hulk var yâ Rab bu şehrin
Göricek anı akdı gönli bahrun Yahyâ b.101

Cemâlî de kuzeyinde iki denizin birleştiği İstanbul'un yedi tepesinin ise şehrin etrafına çekilmiş hoş ve güzel bir sur olduğunu söyler:

Şimâli mecma 'i'l-bahreyn-i ra'nâ
Yedi tagı müsevver hûb u zîbâ Cemâlî b.60

- **Eşi benzeri olmayan bir güzelliğe sahip olması**

Kara ve denizin gönlüne giren İstanbul'un güzellik bakımından bir benzeri yoktur:
Nazîri yok güzelliğde bu şehrin
Giripdür gönlüne berrile bahrun Fakîrî b.116

Bu dünyada eşi benzeri olmayan, emsalsiz bir şehir olan İstanbul, çok hoş, çok zarif ve çok güzeldir:
Nazîri yok cihânda bî-bedeldür
İgen nâzik igen şehri güzeldür Fakîrî b.126

- **Cennet gibi bir şehir olması**

Bu denli eşsiz güzelliğe sahip olan İstanbul, bu dünyada cennet gibi hoş giden bir yerdir:
Behişt-âsa cihânda cây-ı makbûl
Olurdu olsa ger şehr-i Sitanbûl ABŞ b.47

¹⁵ Enderunlu Fazıl (2009). *Güzel Oğlanlar Kitabı (Hûbannâme)*. çev. R. İmrahor, İstanbul: Sel Yayıncılık.

¹⁶ Öztürk, Nebiye (2002). *Zenânnâme-Enderunlu Fâzil*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

¹⁷ Karacasu, Barış (2006). 'Bize Çengileri Kıl Rüşen ü Pâk' ya da 'Hayra Hezlin Dahi Bir Rehberi Var'. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan III)*, S.27, s.133-160); Keskin, Neslihan İlknur (2013). Fâzil'in Çengileri: Çengî-nâme Üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 8, p.329-371.

¹⁸ Kutlar, Fatma Sabiha (2009). Dilber Narhlarına İlişkin Bir İstanbul Şehrengizi: Narh-nâme-i Dil-berân, *Journal Of Turkish Studies*, Volume 33/II, Harvard University, s. 1-33.

¹⁹ Levend, Ağâh Sırrı (1958), *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.

²⁰ Bu çalışmanın "1.Şehrin Konumu ve Genel Özellikleri, 2.Yerleşim Yerleri, 3.Mektepleri, 4.Şehirde Bulunan Önemli Yapılar" başlıklarında, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler 'Şehirler ve Güzeller'* (Karaca, 2018b) adlı doktora tezi esas alınmıştır.

Eğer bu dünyada cennete eş bir yer varsa orası, deniz kenarı, servilik ve çok hoş olan İstanbul'dur:
Leb-i deryâ vü servistân ü zîbâ
Budur Firdevse ger var-ise hemtâ Cemâlî b.100

• **Padişahların tahta çıktığı bir şehir olması**

Hoş görünüşlü bir gelin gibi güzel olan İstanbul, öyle bir şehirdir ki yedi ülkenin padişahının tahtıdır:

Ne şehir ol bir 'arûs-ı hûb-manzâr
Serîr-i pâdşâh-ı heft-kışver Fakîrî b.108

Zaten İstanbul'a, sahip olduğu diğer tüm güzelliklerin dışında Sultan Süleyman'a taht olmanın verdiği şeref ve mutluluk yeter:

Aña yetmez mi bu 'izz ü sa'âdet
Süleymân-ı zamâna (hem) oldı taht ABŞ b.54

2.Yerleşim Yerleri

2.1.Semtleri

İstanbul şehrengizleri arasında şehrin semtlerine en fazla yer veren Cemâlî'dir. Şair, Göksu, Kavak, Kadıköy, Üsküdar, Tavşan Adası, Eyüp Sultan, Söğütözü, Beşiktaş, Galata, Yenibahçe, Davut Paşa semtlerini eserinde birer beyitle tavsif etmiştir. Diğer İstanbul şehrengizi şairlerinden Fakîrî, Çorlulu Kâtib ve Taşlıcalı Yahyâ da Galata'ya yer verirler.

Cemâlî'ye göre insanoğlu, bugün İstanbul'un Göksu semti gibi gönül açıcı bir yeri yarın cennette bile göremez:

Bu gün Göksu gibi bir cây-ı hurrem
Yarın cennette görür mi ki âdem Cemâlî b.110

Kavak ve Kadıköy gibi hoş mekânlar ise bu dünyada başka hiçbir yerde bulunmamaktadır:

Kavag u Kâdiköyi gibi hoş-câ
Budur da'vî ki yok âlemde kat'â Cemâlî b.112

Ağaçsız, çıplak, kayalık bir kaya parçası olup haritalardaki resmi adı "Balıkçı Adası" olan tavşanı bol olduğu için Tavşan Adası denilen ada ise taşralıların sevdiği bir yerdir:

Anup sanma ki rencide kılasın
Sever Rûmîleri Tavşan Adasın Cemâlî b.114

Sayırsız ziyaret yerlerinin bulunduğu İstanbul'da hepsinden kutsal sayılan ve adını o semte veren Eyüp Sultan'ın türbesidir:

Ziyâret-gâhına yok hadd u pâyân
Velîkin cümleden Eyyûb Sultân Cemâlî b.115

Şair semtin adıyla bağlantılı olarak gönül süsleyen bu şehri küçük bir çocuk, Söğütözü'yi de onun sütinesi olarak hayal etmiştir:

Tıfıldur dahı bu şehir-i dil-ârâ
Olupdur Söğütözü bir dâye aña Cemâlî b.116

Deniz kenarında bulunan Beşiktaş ise genellikle erkek çocuklarının balık avlamak için ağ attıkları bir semttir:

Bırağur sayd-ı mâhî için ekser
Beşiktaşında oğlancıklar ağlar Cemâlî b.117

Ak deniz gibi olan bu hoş şehirde Galata, Avrupa gibidir. Şair'in Galata'yı Avrupa olarak tavsif etmesinin nedeni Galata rıhtımının dışa açılan bir kapı olmasının yanında Galata'nın yabancıların da yaşadığı bir yer olmasıdır:

San ak deryâ durur ol şehir-i zîbâ
Firengistândur anda Galata Cemâlî b.118

Ayrıca Galata, dünya malından el çekenlerin de huzur bulmak için gittikleri bir yer olup çeşit çeşit çiçeklerin açtığı gül bahçeleriyle âdeta cennet gül bahçelerine benzemektedir:

Cihân mülkünden idenler ferâğı
Kalataya götürürler ayığı

Açılmış gülsitâni gûne gûne
İrem gül-zârına olmuş nümûne Fakîrî b.128-129

Bu hoş semti Allah öyle güzel yaratmıştır ki içi, bu dünyada benzeri olmayan çok genç, taze güzellerle doludur:

Temâşâ eyledüm nâzik diyârı
Nice zîbâ yaratmış anı Bârî

İçinde tâze ter mahbûblar çok
Cihân içre birinün misli hiç yok Kâtib b.80-81

Ayrıca Galata'da bu güzeller, sandala binip gezerler. Bu beyitten de o dönemde Galata'da deniz seyirlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır:

Binüp keştîye dahı niçe dilber
Kalatada ayak seyrânın eyler Yahyâ b.118

Eskiden Yeniçeri ocağı olan Yenibahçe semtine ise güzellerin toplandığı yer denilse yeridir:
Güzeller mecma'ı dinilse hakdur
Yenibâğçe eskiden ocakdur Cemâlî b.119

Hoş sesli, güzel yüzlülerle arındırılmış olan Davud Paşa semti de cennete tan eder:
Hoş-elhân hûb-rûlarla musaffâ
Behişte ta'n ider Dâvûd Pâşâ Cemâlî b.120

2.2.Sokakları

Dayanaklı, sağlam bir şehir olan İstanbul âdeta bir bahçedir ki sokakları da bu bahçenin içindeki çiçekli taraçalardır:

Hemân bir bâğçedür ol şehri mahsûn
Sokaklar olmuş aña tarh-ı mevzûn Cemâlî b.97

Büyük bir şehir olan İstanbul, büyüklüğü ve ihtişamıyla âdeta padişah çadırına benzer ve sokaklarında da beyler ağalar dolaşır:

Bu şehristân otag-ı şâha beñzer
Sokagında gezer begler agalar Cemâlî b.98

2.3.Evleri

İstanbul içindeki güzel evleriyle cennetteki hurileri bile utandıran bir şehirdir:
Ne şehri ol kim anuñ her beyti ma'mûr
Kusûrın bildi cennetden görüp hûr Yahyâ b.97

Her bir evi cennet bahçesi gibi olan İstanbul'un halkı da çok mutludur:

İrem bâğı gibi her beyt-i ma'mûr
Nesîm-i hulki ile halk mesrûr Fakîrî b.124

3.Mektepleri

Şehrin mekteplerinin içi, genç çocuklarla dolu olup bunların gül yüzlerini gören huri ve gılmanlar mahcup olurlar:

Tolu mekteblerinün içi vildân
Hacîl gül-çihrelerden hûr u gılmân Nüvisi b.61

4.Şehirde Bulunan Önemli Yapılar

4.1.Kalesi

Şehrengizlerde kale duvarları, kemerleri ve kuleleri tasvir edilen bu meşhur şehir, şeref göğünde mutluluk ayı, kale duvarları ise etrafını çeviren ay ağılıdır:

Sa'âdet mâhûdur bu şeh-i meşhûr
Şeref gökinde aña hâledür sûr Yahyâ b.104

Kale duvarlarındaki her bir kule de cennet köşküne kapı açmaktadır:

Temâşâ eylesen her burç u bârû
Açupdur cennetün kasrına kapu Fakîrî b.122

Kalenin gümüş renkli duvarları, şehrin etrafını sararak şehre gece gündüz hizmet etmektedir:

Alup etrafını sîmîn-bedenler
Bu şehre gece gündüz hüdmet eyler Fakîrî b.121

Öyle ki şehrin etrafına çekilmiş kale duvarlarını görenler, şehri gümüş kemerli bir güzele benzetirler:

İdenler sûr-ı memdûdını manzar
Didi sîmîn kemerlü hûba beñzer Yahyâ b.105

Şehrin deniz kenarı bu güzelin yanağına, kale duvarları da dişlerine benzemektedir:

Leb-i deryâ ruh-ı cânâna beñzer
Bedenler cümle-i dendâna beñzer Yahyâ b.107

İstanbul'un kale duvarları öyle eşsiz bir güzelliğe sahiptir ki onu gören Cebrâil göğün yedinci katındaki köşkte kusurlar bulur:

Bu şehrin Rûh-ı Kudsi görse sûrın
Bulurdu Beyt-i ma'mûrun kusûrın Fakîrî b.118

Şehrin kalesinin kule ve duvarları öyle sağlam yapılmıştır ki kıyamet kopsa bile ayakta kalır:

Çekilmiş burc [u] bârû şöyle muhkem
Olinca tâ kıyâmet ol turur hem Nüvisî b.53

4.2.Padişah Sarayları

İstanbul'un birçok yerine, her birinde bir padişahın bulunduğu padişah sarayları yapılmıştır:

Niçe yirde yapılmış kasr-ı şâhî
Varur her birine [bir] pâdişâhî Nüvisî b.54

4.3.Cami ve Minareleri

İstanbul'un camileri Allah'ın hikmetiyle yaratılmış olup mükemmel güzelliğe sahiptir:

Anı sun'ından itmiş Hak Ta'âlâ
Olup câmi'leri a'lâdan a'lâ Nüvisî b.59

İstanbul'un her camisi âdetâ nurlu Kâbe, padişah sarayı ise yedinci kat gökteki köşktür:

Anuñ her câmi'i bir Ka'be-i nûr
Sarây-ı şâh olupdur beyt-i ma'mûr ABŞ b.50

İstanbul'un sahip olduğu büyük ve kutsal camilerden biri bazılarının Asafiyye dediği Ayasofya Cami olup bu dünyada benzeri olmayan ve hiçbir zaman da bir benzeri yapılamayacak bir başyapıttır:

Bir ulu câmi'i var Ayasofya
Rivâyet ba'zı eyler Âsafiyye

Anuñ misli beyân hergiz yapılmaz
Aña beñzer dahı 'âlemde olmaz Kâtib b.11-12

Öyle ki İstanbul'daki bu yüce cami, usta nakkaş Mânî'nin bile hiçbir şehirde yazamayacağı kadar emsalsiz bir güzelliğe sahiptir:

Bir ulu câmi'i itmiş şehir içinde

Ki Mânî yazamaz hiç şehri içinde Kâtib b.13

Görenlerin ikinci cennet dediği Ayasofya'nın bahçesinde Kevser suyunun aktığı bir havuz bulunmaktadır:

Görenler dir budur firdevs-i sâni
Güler güldükce vardur sanki cânı

Akar sahnında görün havz-ı Kevser
Ki Kevser birle ol sudur berâber Kâtib b.14-15

Hatta sahip olduğu özellikleri anlatmakta bütün vassafların aciz kaldığı bu şaheserin karşısında cennet bile laf atamaz:

Bunun vassâfında âciz cümle vassâf
Bunun katında cennet uramaz lâf Kâtib b.16

Kâtib'in eserinde yer verdiği bir diğer cami II. Bayezid'in kendi adına yaptırdığı, görenlerin takdir ettiği Bayezid Cami'dir:

Bir ulu câmi'i itmiş tâze bünyâd
Görenler didiler hep âferîn bâd Kâtib b.19

Şair, teravih namazı kıldığı Yeni Cami'yi de yazdığı "Yeni Cami" redifli bir gazelin de meleklerin saflara durup Allah'a yalvardığı, çok güzel olan bu camiye cennet demenin uygun olduğunu ifade eder:

Melâyik hep sufûf olup niyâz iderler Allâha
Buna cennet demek câyiz güzel terdür Yani Câmi' Kâtib b.136

Şehrin gümüş duvarlı minareleri, uzun, dik ve kusursuz olmaları bakımından sevgilinin boyuna benzetilse yeridir:

Revâ dinse müşâbih kadd-i yâre
Beden-sîmîn-ile niçe minâre Nüvisi b.61

Zaten her bir minare, sevgilinin boyuna benzeyip yükselerek göğe asayı dikmiştir; asa gibi uzanmıştır:

Yücelmiş benzeyüp kadd-i nigâra
Göge dikmiş asâyı her minâre Cemâlî b.64

Bu minareleri görenler, bunları gökyüzünün direği ya da gökyüzüne çıkılan merdiven sanmaktadır:

Gören sanur 'imâd-ı âsumândur
Ve yâhod gökyüzüne nerdübândur Cemâlî b.65

5. Bazı Âdet, Gelenek ve İnanışlar

5.1. Ayağa Su Dökmek

Türk kültüründe ayağa su dökme, günümüzde yolculuğa çıkan kişinin daha çabuk gelmesi için arkasından su dökülerek yapılırken eskiden dışarıdan gelen bir kimsenin daha sık ve çabuk gelmesi için yapılırdı (Şentürk, 2016, 440). Bu âdet, bir kimsenin çabuk veya sık sık gelmesi için yapılmakla birlikte aynı zamanda saygı/hürmet ifadesi ve sevinç göstergesiydi. Uzak yerlere gitmek için yola çıkan birinin ardından selamete gidip gelmesi için de arkasında su dökmek âdetti. (Onay, 2013, 69). Ayrıca "ayağa su dökme" âdeti, hamamlarda da uygulanmaktaydı. Eskiden hamamdan yıkanıp çıkmak üzere olanların, hamam dışındaki soğuk havaya vücutlarını alıştırmak için ayaklarına soğuk su dökmeleri de âdettendi (Kaplan, 2015, 88).

Cemâlî, Nâtır-zâde güzelini anlattığı beytinde hamamlardaki ayağa su dökme âdetine yer vermiştir. Natır, hamamda hizmet eden kimsedir (Ayverdi, 2016, 917). Şair, güzelin babasının mesleğinden hareketle ayı, su tasına; feleği de ay taşıyla müşterinin ayağına su döken hamam görevlisine benzeterek hamamdan çıkarken ayağa su dökülmesi âdetine gönderme yapmıştır:

Gamum hammâmına bulduñ diyü yol
Dem-â-dem 'âşıkını yur tarar ol

Felek tâs-ı mehi alup eline

Revâdur su dökerse ayağına

Cemâlî, b.282-283

Lebîbî'nin Eyüp şehrengizindeki peri yüzlü, gönül çeken Dervîş adlı hamamcı oğlu da “perî- rû, dil- cû, ayağına su dök-, harç eyle-” gibi baba mesleğine yapılan atflarla anlatılmıştır. Lebîbî, güzelin yüzünü periye benzeterek hem güzelliğine hem de hamamların perilerin mekânı olmasına çağrışım yapmıştır. Şair, saydam ve parlak rengi itibarıyla gümüşe benzettiği gözyaşlarını, güzelin ayağına su gibi döktüğünü söyleyerek bu âdete dikkat çekmiştir.

Biri hammâmçı-zâde-i perî-rû
Adı Dervîş durur ol yâr-ı dil-cû

Su gibi sîm-i eşküm ayacağına

Döküp harc eyledüm niçe hazîne

Lebîbî b.43-44

5.2.Yakı Yakmak

Yakı yakmak veya yakı vurmak bazı hastalıkları, ağrıyan yerleri tedavi etmek amacıyla uygulanan bir yöntemdir. Yakı; tedavi amacıyla vücudun ağrıyan, hasta olan yerlerine yapıştırılan, üzerine koyu lapa hâlinde bir madde yayılmış olan bez veya bu iş için özel olarak hazırlanmış eczalı parçadır (Çağbayır, 2007, 6211; Ayverdi, 2016, 1327).

Lebîbî, Eyüp şehrengizinde gözleri afet olan cerrah oğlunu görüp çok beğendiğini, bu güzeli kara bağrına bir an yakı yaptığında yaralı gönlüne merhem olup iyileştireceğini dile getirerek bu âdete değinmiştir:

Biri Cerrâh-zâde çeşmi âfet
Pesend itdi anı göz gördi gâyet

Kara bagruma bir dem yakı itsem

Olurdu bu dil-i mecrûha merhem

Lebîbî b.16-17

Cemâlî de Kopuzcu oğlunu tasvir ettiği beyitte sazı bozulan güzelin göğsünün yakı yakmalık olduğunu söyleyerek bu âdeti dile getirmiştir:

Bozılmış sâzı yasdanmış dizine
Yaku yakmalu olmuş sînesine

Cemâlî, b.306

5.3.Yaka Yırtmak

Büyük bir üzüntü ve çaresizlik içinde bulunmak anlamına gelen yaka yırtmak deyimini, eski İran âdetlerinden olup meclislerde şarabın etkisiyle sarhoş olup kendinden geçenler elbiselerini yırtar veya aleve vererek yakardı (Bahadır, 2015, 561). Bazen üzüntü ve matemden yaka yırtılırken bazen de sevinçten, sevinç işareti olarak yaka yırtılır (Serdaroğlu, 2006, 304) Şehrengizlerde de yaka yırtma, sevinç ve üzüntüyü ifade ederken kullanılmıştır. Fakîrî de baharın gelmesiyle goncaların açılıp gül olmasını yakalarını yırtmaları şeklinde ifade etmiştir:

Yolın âb-ı revân pâk itmişidi
Yakasın gonçeler çâk itmişidi

Fakîrî, b. 82

Yahyâ da yazıcı çırağının (b.193-195) tasvirinde güzelin mesleğiyle ilgili olarak “hat, kâtib, defter, kalem, kalam, yaz-“ kelimelerine yer vermiş ve defteri, aşkla baştan başa yanan ve güzelin/yazıcı çırağının elinden yakasını yırtan bir âşık olarak tahayyül etmiştir:

Meger germ oldı mihrinden ser-â-ser

Elinden yakasın çâk itdi defter

Yahyâ b. 194

Nüvîsî de aşk yüzünden sabır gömleğinin yakasını yırttığını söyleyerek tahammülsüzlüğünü dile getirmiştir:

İdüp cejb ü yakasın sabrumuñ çâk

Ki ya'nî 'ışk eri olmaz vehim-nâk

Nüvîsî, b.40

5.4.Kına Yakmak

Kına, genellikle el, ayak ve saçlara yakılan kırmızı renkli bir süs aracıdır. Toplumumuzda, geçmişten günümüze kadar düğün, bayram, asker uğurlama olmak üzere önemli günlerde kına yakmak âdet olmuştur. Yahyâ, attar güzelinin tasvirinde güzelin elindeki kınanın kırmızılığını, kınanın güzelin elini öpmesi

sebebine bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapmıştır. Ayrıca “âl”, “hile, düzen, kurnazlık” anlamına gelmektedir. Beyitte de “âl itmek” ifadesiyle kınanın ellere sürülmesine gönderme yapılarak kişileştirilen kınanın attar güzelinin elini hileyle öpmesi olarak da tahayyül edilmiştir:

El irmemiş elin öpmege aslâ
Meger âl itmek ile öpe hunnâ Yahyâ b.212

Azîzî de şehrengizinin “Sıfat-ı Şeb-i Pür-Kevkeb” başlıklı gece tasviri yaptığı bölümünde ayağa kına yakma âdetine yer vermiştir. Dul bir kadının olan feleğin, damat olan dünyaya gelin olmaya hazırlandığı bir geceyi kurgulayan şair, feleğin şafaktan ayağına kına yaktığını, yeni aydan da başına takke taktığını ifade etmiştir. Kuru, toz bir madde olan kına, bir tas içerisinde su ile karıştırılarak kullanılmaya hazır hâle getirilir ve hamur kıvamına getirilen kına parmak, avuç içi vb. yerlere sürülür ve üzeri bezle kapatılarak tüm gece rengini vermesi için bekletilir (Özkan, 2007, 341-342). Azîzî de “tas-ı takya” ifadesiyle bu uygulamaya çağrışım yapmıştır:

Şafaktan yakınup pâyına hunnâ
Meh-i nevden urındı tās-ı takya Azîzî, b.12

Kınacı kızı Ümmî Han’ın tasvirinde de kına yakma âdetine yer veren Azîzî, güzelin baba mesleğiyle ilgili olarak hileyle âşıkların gönüllerini almak için ellerine kırmızı kına yaktığını, güzellikte ise eşi benzeri olmayan güzelin ayağına, şafağın kına olmasının yaraşacağını ifade etmiştir. Şair kınanın kırmızı rengi ile şafak vakti arasında ilgi kurmuştur:

Gönüller almağa âl ile mahzâ
Yakınmış ellerine al hunnâ

Güzellikde naziri yokdur el-hak
Şafak pâyine hunnâ olsa elyak Azîzî, b.208-209

5.5.Kurban Dağıtmak

Kurban kesmek, Allah’ın rızasını kazanmak için genellikle Kurban Bayramı’nda gücü yeten insanlar tarafından koyun, keçi, sığır gibi hayvanların kesilerek eti, ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasıdır. Klasik Türk şiirinde de kurban edilen çoğunlukla âşık olur. Kurban kelimesinin bir anlamı da “yakınlaşmak, yaklaşmak”tır. Şairler de sevgiliye yaklaşmak arzusuyla onun yolunda canlarını kurban ederler (Özkan, 2007, 350). Cemâlî de İstanbul’un güzellerini görünce sanki kurban dağıtır gibi kimine gönlünü, kimine canını verdiğini söyleyerek bu âdete gönderme yapmıştır:

Kimisine virüp dil kimine cân
Şan itdüm anda ben tevzî’-i qurbân Cemâlî b. 146

5.6.Muştuluk Vermek

Muştuluk vermek, müjde vermek veya bir kişiye sevindirici ve mutlu bir haber vermek anlamına gelir. Eskiden beri bu tür haberleri ulaştırana ya birtakım hediyeler ya da bir miktar para vermek âdettendi. Hatta Özkan’ın aktarımına göre; müjdecileri karşılamak ve onlara müjdelikler vermek Osmanlı teşrifatında da önemli bir yeri vardı. Her yıl Hacca gidenler törenle uğurlanır, onların dönüşünü müjdeciler haber verir ve değerli hediyeler kazanırlardı. Yine padişahın bir yere ulaşacak olması ya da bir fetih haberi müjdeciler tarafında halka duyurulurdu (Özkan, 2007, 354-355). Öyle ki klasik Türk şiirinde âşık için sevgiliyle ilgili her haber çok değerlidir. Bu nedenle âşık böyle bir habere canını bile verir. Kâtib’in şehrengizinde de yarı canı olan sevdiğinin onun bulunduğu yere geldiği müjdesini veren kişi muştuluk olarak şairin canının yarısını vermesini istemiştir. Şair, muştuluk olarak canını bedel göstererek bu âdete gönderme yapmıştır:

Be-nâgeh bana bir gün bir birâder
Şeker bigi haber virdi mükerrer

Haber virdi ki geldi yârı cânun
Bana vir muştuluk sen yarı cânun Kâtib b. 332-333

5.7.Hallaca Pamuk Attırmak

Arapça “pamuğun çiğit denilen tanesini çıkarmak” anlamındaki “halc” kelimesinden gelen hallaç, pamuğu veya yünü, bu iş için yapılmış bir aletle, tokmak ve yay ile kabartma, ditme işini yapan kimse, atımcı anlamına gelmektedir (TDK, 2011, 1035; Ayverdi, 2016, 464). Hallaçlar, pamuk veya yünü atarken yay

adı verilen bir alet kullanırlar. Hallaç yayı, bir ucu yay gibi bükülmüş, diğer tarafında da kirişi gergin tutmaya yarayan bir ahşap parçası bulunan bastona benzer kalınca bir sopadır. Yayın bir ucundan diğer ucuna gergin şekilde çekilmiş bir kirişi bulunur. Kiriş yayın ucuna çivi ya da düğümle bağlanmıştır. Kiriş, küçükbaş bağırsağının özel bazı işlemlerden geçirildikten sonra kurutulmasıyla elde edilir. Yay, yün ya da pamuğun içine doğru uzatılıp kirişine de “ilat” adı verilen tokmakla vurulur. Bu esnada “tın tın” diye ses çıkarır. Kirişin bu titreşimleri keçeleşmiş haldeki pamuk ve yün yumaklarını açar ve elyaf haline getirir.²¹

Taşlıcalı Yahyâ İstanbul şehrengizindeki Hallaç Osman'ı görenler ona nisan bulutu derler. Meğer Osman'ın yayı, felek yayı olup gökyüzü bulutunu her yana atmaktadır. Yahyâ, hallaç güzelinin yayını felek yayına, gökyüzündeki bulutları da pamuğa benzeterek adeta güzelin mesleğini icra ettiği halini resmetmiş ve hallaca pamuk atırılması geleneğine yer vermiştir:

Biri Hallâclarda adı 'Osmân
Hayâdan görse derler ebr-i nîsân

Meger kavs-i felek olmuş kemânı
Atar her yana ebr-i âsumânı

Yahyâ b.208-209

5.8.Kâfuru Fülfulle Saklamak

Kâfur, Hindistan ve Çin'de yetişen kâfur ağacının zambından elde edilen ve hekimlikte kullanılan beyaz, yarı şeffaf, kolaylıkla parçalanır ıtrılı bir maddedir (Ayverdi, 2016, 603). Beyaz rengi ve kokusuyla beyitlerde çeşitli benzetmelerle kullanılan kâfurun bozulmaması için karabiberle saklandığına da şiirlerde rastlanmaktadır (Kufacı, 2019, 440). Yahyâ da şehrengizinde attar bir güzelin tasvirinde bu geleneğe yer vermiştir. Şehrengizde ismi verilmeyen fakat başlıkta eşi benzeri olmayan bir güzel olduğu belirtilen attar güzelinin bu eşsiz güzelliği, attar dükkânında satılan “hunnâ, fülful, kâfur” gibi malzemelerle anlatılmıştır. Elleri kınalı olan güzelin parlak ve beyaz olan yanağı benlerle doludur. Güzelin yanağı beyazlığı bakımından kâfura, üzerindeki benler de yuvarlak şekli ve siyah rengi itibarıyla karabibere benzetilmiş; beyaz-siyah tezâti yapılmıştır:

Biri attârlarda bir güzeldür
İnen mahbûb inen bî-bedeldür

N'ola pür-hâl ise ol hadd-i pür-nûr
Hemîşe saklanur fülfulle kâfur

Yahyâ b. 211-213

5.9.Delileri Zincire Vurmak

Eskiden tımarhanelerde delilerin boyunlarına lâle denilen zincirli bir demir halka geçirirler, bu zinciri bir yere tuttururlar, kimseye saldırmaması için de kollarını bağlarlarmış (Onay, 2013, 129). Cemâlî de Vali mahlaslı Muhammed adlı güzeli anlatırken güzelin elindeki kalemin yeşil renkli sanılmamasını, çelik kaleminin pas tuttuğunu, ay gibi parlayan güzelin aklını kaybedenin yazı yazamayacağını anlayıp divitini zincire vurduğunu söyleyerek bu âdete gönderme yapmıştır:

Yeşil renge şutupdur şanmañ ol yâr
Dımışkîdur kâlemi tıtdı jengâr

Delüye çün kalem olmaz görmüş
Devâtını o meh zencire urmuş

Cemâlî, b.273-274

5.10.Hastaya Şerbet İçirmek

Klasik Türk şiirinin tıbbî terminolojisinde ilaçlar için kullanılan kelimelerden biri de şerbettir. Sıvı hâldeki ilaçlar için kullanılan şerbet, birçok karışımdan yapılmakla birlikte en fazla bal-sirke karışımı tedavi amacıyla kullanılmıştır. Humma ve sıtma gibi ateşli hastalıklarda hastaların ateşini düşürmek için nar şerbeti verilirdi (Yeniterzi, 1998, 87; Bahadır, 2015, 583). Şehrengizlerde bu âdet güzelin dudaklarıyla tatlılık bakımından ilgi kurularak verilmiştir. Fakîrî, Hekim oğlu Mehemmed'in tasvirinde güzelin dudaklarının hikmetine haiz olduğunu çünkü hasta gönlünün o dudaklarının şerbetini içtiğini söyleyerek şerbetin ilaç özelliğine gönderme yapmıştır:

Bana sor leblerinüñ hikmetini
K'ıçüpdür haste gönlüm şerbetini

Fakîrî, b.235

²¹ <http://xn--diyarbakrlolu-62b0yc.com/yorgancilik-hallaclik>, erişim tarihi: 15.06.2020

5.11.Tiryâk

Tiryak, yılan ya da akrep sokmasında panzehir gibi kullanılan macunların genel adıdır. Bu macun, vücuda giren zehrin dışarı atılmasını sağlamaktadır (Bahadır, 2015, 583; Ayverdi, 2016, 1259). Klasik Türk şiirinde tiryak genellikle “mâr, zâr-zede, zehir, mesmûn, tabib, devâ, macûn” gibi kelimelerle tenasüp içerisinde kullanılmıştır. Sevgilinin saçlarını zehirli bir yılan gibi düşünüp dudakları da bu yılanın zehirini yok eden tiryake benzetilmiştir. Dudakların bir panzehir olan tiryake benzetilmesi, genellikle âb-ı hayat özelliğine sahip olmasındandır (Özkan, 2007, 552). Fakîrî'nin şehrengizinde de Hekim oğlu Mehmed'in tasvirinde tiryak geçmektedir. Şair için Hekim oğlunun saçının yılanı ejderha bile olsa dert değildir. Çünkü güzelin lal gibi kırmızı olan dudakları kendisi için en büyük tiryak; panzehirdir:

Ne gam ger mâr-ı zülfi olsa ejder
Leb-i la'lidurur tiryâk-i ekber Fakîrî, b.234

Cemâlî de Macuncu Muhammed adlı günele olan düşkünlüğünü ifade etmek amacıyla kullandığı “tiryakisi olmak” deyiimiyle “zehirlenmeye ve bazı hastalıklara karşı kullanılan bir çeşit macun, afyon, panzehir” (Ayverdi, 2016, 1259) anlamına gelen “tiryak” kelimesine de gönderme yapmıştır:

Biri Ma'cûn-fürûş ol âfet-i cân
Muhammed nâmı vü küyü Karaman
[...]
Olup tiryâkîsi olduğumuz fâş
İde yazdı bizi ol hurd-ı haşhaş Cemâlî b.260, 264

5.12.Macun

Esrar, afyon vb. mükeyyifat cinsinin çeşitli bitki ve baharatlarla yoğrulmuş hamur haline getirilmesiyle elde edilen bir karışım olan macun, bazı hastalıkları tedavi etmekle birlikte daha çok şehvanî hisleri çoğaltmak amacıyla yapılan baharlı ve şekerli bir maddedir (Şahin, 2011, 353; Pakalın, 1983/II, 377). Evliya Çelebi, macuncu esnaf alayı hakkında şu bilgileri aktarır:

“Bu macuncu taifesi, tahtirevanlar üzere dükkânlarını macun küpleri, hokkaları, gümüş hokkalar ve gümüş hokkaları ile süsleyip yardımcıları tunç havanlar içinde besbâse, kebâbe, tarçın, karabiber, kakule, havlan, haolıcan, udülkahr ve zencefil gibi baharatları dövüp macun ederler. Güneş parçası gibi parlayan dilberler gümüş hokkalar içinde panzehir, devâ-yı misk, dilber dudağı macunlarını gümüş hokkalar iki tarafta duran sehircilere saçarlar. Ancak her bir dilber bir nezaketle macunu dudağına sürer veya gerdanı altından geçirip cilve ederek dilber dudağı macununu sunarlar.” (2016, 1/313).

Şehrengizlerden Fakîrî'nin şehrengizinde “macuncu” ve Cemâlî'nin şehrengizinde ise “macun-fürüş” şeklinde macun yapıp satan birer güzel yer almaktadır. Fakîrî'nin şehrengizindeki Macuncu Yusuf, mesleğine çağrışım yapan “esrâr-ı hüsn, hayrân, sorsun, keyfiyyet, hokka, la'l-i yâkût (î) müferrih, cevher, kût, müferrih” gibi kelime ve tabirlerle anlatılmıştır. Can yakıcı bir güzel olan Macuncu Yusuf, güzellik esrarı/gizemiyle herkesi kendine hayran etmektedir. Macuncu güzel, âşıkların canını hokkaya koymuştur; şair de gönlünün hangi vasıfla güzelin ağzını emeyeceğini/öpeceğini bilmemektedir. Öyle ki güzelin yakut macunu gibi olan dudağı ferahlık verdiği için beri her cevher kutusu rahatlatıcı bir ilaç olmuştur:

Biri ma'cûncı Yûsuf âfet-i cân
Bizi esrâr-ı hüsn itdi hayrân

Ne keyfiyyetle dil sorsun dehânın
Koyupdur hokkaya 'uşşâk cânın

Olalı la'l-i yâkût(î) müferrih
Olur her cevherüñ kûtü müferrih Fakîrî b.218-220

Şair, güzelin mesleğinden hareketle Yusuf'un güzelliğini keyif verici bir madde olan ve macun yapımında kullanılan esrara, dudağını da bir macun çeşidi olan yakutî macununa benzetmiştir. Esrar kelimesi beyitte hem gizemli hem de keyif verici madde anlamında teyriyeli kullanılmıştır. Güzelin âşıkların canını hokkaya koyması da macunun hokkalara konulmasına göndermedir. Yine aynı beyitte ağız ve hokka kelimeleri bir arada kullanılarak hokka ile güzelin ağzı arasında küçüklük bakımından ilgi kurulmuştur. Eskiden macunların içine elmas, akik, yakut gibi değerli taşlar öğütülerek konulduğu cevâhir-nâmelerde geçmektedir. Örneğin, Za'îfî'nin Risâle-i Cevâhir-nâme'sinde elmasın dövülüp elenerek macun haline getirildiği, akik taşının da dövülerek macun içine katıldığı bilgisi verilmiş; Seydî'nin Cevâhir-nâme-i Sultân

Murâdî adlı eserinde de “Müferrihâtta (ferahlık veren ilaçlar) ve ma’cûnlarda çok faydası vardır. İnsan bedenine çok kuvvet verir. Göz nûrunu artırır. Erliği (cinsel güç) ziyade eder.” şeklinde yakutun faydaları söylenmiştir (Kutlar, 2005, 87, 101; 2003, 124, 127).

Cemâlî'nin İstanbul şehrengizinde de Muhammed adlı güzel macun satmaktadır. Macuncu Muhammed can yakıcı bir güzel olup Karamanlı'dır. Parasını alan ay yüzlü güzel, hokkasını açmak için el atmıştır. Muhammed'in yüzündeki güzel beni, misk tanesi; dudağının esrarı ise İsa macunudur. Pazara her an köle gibi koyduğu esrarı, pulluk pulluk satan güzel; kendisinin tiryakisi olan şairi, haşhaş gibi küçücük hale getirmiştir:

Biri Ma'cûn-fürûş ol âfet-i cân
Muhammed nâmı vü kûyî Karaman

Çün aldı meblagı ol mâh eline
Er urdı açmak için hokkasına

Yüzine habb-ı miski hâl-i zîbâ
Lebi esrârı gûyâ berş-i 'Îsâ

Kulı gibi koyup bâzâra her bâr
Satar esrârı pulluk pulluk ol yâr

Olup tiryâkîsi oldugumuz fâş
İde yazdı bizi ol hurd-ı haşhaş

Cemâlî b.260-264

Macuncu güzel, mesleğiyle ilgili olarak “hokka, habb-ı misk, esrâr, berş-i Îsâ, tiryâk, hurd-ı haşhaş” gibi kelimelerle anlatılmıştır. Macuncu güzelin parayı alınca macun bulunan hokkasını açtığı anlaşılmaktadır. Güzelin yüzündeki ben, siyah rengi ve şekli bakımından miske, dudağı ise gizemi/keyif verici etkisiyle İsa macununa benzetilmiştir.

5.13.Hamail Takmak

Hamail, Arapça bir kelime olup omuzdan çapraz asılan bağ (kılıç hamaili, nişan hamaili), aynı suretle asılan muska ve uğur tılsımı anlamına da gelir (Koçu, 2015: 132). Hamail, boyuna çapraz veya normal olarak asılan, üçgen, kare, dikdörtgen, yuvarlak bazen yıldız şeklinde olan bir çeşit mahfazadır (Kuşoğlu, 1994, 44). Hamail, kötü etkileri yok ettiği ve koruyucu özelliği olduğuna inanıldığı için genellikle boyna takılmaktadır. Kâtib de aşağıdaki beytinde sevgilinin kolunu, kendi boynuna asılmış bir hamail gibi tahayyül etmiştir:

Hamâyil kıldı boynuma kolını
Hemân öpdüm mübârek ellerini

Kâtib b.667

5.14.Mercan Duası

Mercan, sıcak ve ılık denizlerde yaşayan, yandan basık, uzun gövdeli, iri başlı, vücudu iri pullarla kaplı, kemikli bir balık; denizlerin kayalık yerlerinde yaşayan kalker iskeletli hayvan ve bu hayvanın çalı görünümündeki iskeleti olup ayrıca bu hayvanın iskeletinden elde edilen ve boncuk gibi kullanılan kırmızı renkli mücevherdir. Klasik Türk şiirinde mercan, genellikle sevgilinin dudağını, yanağını ve aşığın kanlı gözyaşını anlatmak amacıyla kullanılır (Çağbayır, 2007, 3866; Kutlar, 2005, 35).

Mercan duası ise özellikle sevgi ve muhabbet için okunan veya muska yapılan; bir kimsenin kendini beğendirmek için yazdırıp üstünde taşıdığı bir çeşit şirinlik duasıdır (Ayverdi, 2016, 799, 1174).

Azîzî, Lâl-pâre lakaplı güzelin tasvirinde onu canğönülden sevmesinde şaşılacak bir şeyin olmadığını çünkü güzelin lal dudağının mercan duası okuduğunu dile getirmiştir:

N'ola cândan olursam mübtelâsı
Ki la'li gösterür mercân du'âsı

Azîzî b.152

Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* adlı eserinde Azîzî'nin yukarıdaki beyti altında mercan duasıyla ilgili bir rivayet aktarır:

“Rivayete göre: Padişahlardan birinin Mercan adındaki gözdesi ölür. Ölüyü yıkayan, kadının üstünde bulunduğu muskayı alıp kendi boynuna takar. Padişah cenazenin

bulunduğu yere gelip de ölü yıkayanı görünce, hemen ona âşık olur. "Mercan duası" tabirinin aslı bu imiş (2017, 426)."

Yine aynı beyit örneği üzerine Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi* adlı eserinde mercan duası hakkında şu bilgiyi verir:

"İstanbul'da "Mercan Yokuşu" denen bir tepe vardır ve nesiller boyunca ve hâlâ hırsızların uğrak yer olmuştur. Bunlardan kendilerine zekat verenlere her çeşit dua ve şükranında bulunma âdetini sürdürmektedirler ve böylece mercan duası (bir mercan yokuşu duası için) aşırı minnettarlık göstermesinin bir ifadesi olarak meşhur oldu. Azîzî'nin bu ifadeyi kullanışı ya övmek ya da alay etmek içindir (Gibb, 1999, 137)."

Azîzî beyitte hem mercan duasına gönderme yapmış hem de sevgilinin kırmızı dudağı ile mercan arasında kırmızı renk bakımından ilgi kurmuştur. Güzel, kırmızı dudağıyla şirinlik duası/muskası yaparak şairi kendisine müptela etmiştir.

5.15.Uyku Küçük Ölümdür İnanışı

Edebî eserlerde uyku ve ölüm bir arada kullanılan kavramlardandır. Uygunun küçük ölüm gibi düşünüldüğüne Dede Korkut Kitabı'nda da rastlanmaktadır:

*"Dede Korkut Kitabı'nda da Oğuz kahramanlarının zaman zaman daldıkları ve küçük ölüm diye nitelendirilen uzun "oğuz uykusu" nun sözü geçer." (Boratao, 2000, 48).
"Uygunun "küçük ölüm" sayılması eski Oğuz geleneklerinde yaşardı; günlerce sürdüğü için küçük ölüm ve Oğuz yiğitlerinin, çoğu kez, tutsak olmalarına yol açan bu çeşit uykuya "Oğuz uykusu" da derlerdi; bu deyim, "uyuz uykusu" biçiminde bozularak, Anadolu Yörüklerinin masallarına kadar erişmiştir." (Boratao, 1973, 34).*

Cemâlî şehrengizinin gündüz tasviri yaptığı "Sıfat-ı rûz" başlıklı bölümde uykudan uyanmayı "küçük ölümden ölenler dirildi" olarak ifade etmiştir:

Olup tuş âfitâba çeşm-i âdem
Görüp göz gözi rûşen oldı 'âlem

Te'âla'llâh zihî bâ-hüsn olur bu
Görüp anı gözümden çıkdı uyhu

O 'ayn-ı Hızra şol-dem kim irildi
Küçük ölümden ölenler dirildi Cemâlî, b.55-57

5.16.Seher Vakti İnanışları

Bazı zamanların dua etmek için daha makbul olduğu ve özellikle gökyüzü kapılarının sabah açık olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle tan yeri aydınlanmadan biraz önceki zaman dilimi olan seher vaktinde duaların geri çevrilmediğine inanılmaktadır (Serdaroğlu, 2006, 236). Kâtib de şehrengizinde sabahın en erken vakti olan seher vaktinde edilen duaların kabul olduğunu, hastaların şifa bulunduğunu, gökten dünyaya rahmet saçıldığını ifade etmiştir:

Seher oldı du'â itdi velîler
Gine başladı virde tatlu diller

Kâbul olur du'âlar çın seherden
İlâhî sakla gel yârı hatardan
[...]
Seherde açılır dârü's-şifâlar
Devâ bulur seherde haste diller
[...]
Seherde gök kapuları açılır
Cihâna dürlü rahmetler saçılır

Kâtib b. 170-171, 179, 181

6.Giyim-Kuşam

Klasik Türk şiirinde, kültürümüzde önemli bir yeri olan giyim kuşamla ilgili pek çok unsur yer almaktadır. İstanbul şehrengizlerinde de şairler, çoğunlukla gerçek anlamlarıyla kullanmakla birlikte çeşitli giyim kuşam unsurlarına yer vermişlerdir: 11 kumaş, 16 kıyafet, 10 başlık, 6 diğer kıyafet unsurları.

Şehrengizlerde, kumaş, kıyafet, başlık ve diğer kıyafet unsurları özellikle güzeller tasviri bölümünde kullanılmıştır. Aşağıda verilen tabloya göre giyim kuşamla ilgili unsurların en fazla Yahyâ ve Cemâlî'nin eserlerinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2: İstanbul Şehrengizlerinde Giyim-Kuşam Unsurları

Şehrengiz Şairi	Kumaş	Kıyafet	Başlık	Diğer Kıyafet Unsurları
Kâtib Davud	dîbâ (b.52)	narencî libâs (b.185, 457), kâbâ (b.377), yeşil ton (b.411)	-	-
Yahyâ	Frengi atlas (b.280)	cübbe (b.52), astar (b.121), âvâre (122), altunlu kaftan (123), gönlek (125), gülgünü (gül renkli elbise; b.138), siyeh câme (b.279)	altunlu üsküf (b.134), destâr (b.149), takye (b.219), arak-çîn (b.218), dülbend (b.258), taylesân (b.258)	sîmîn kemer (b.105), yaka (b.194, 359)
Fakîrî	silk (b.195), pâre (b.209)	gönlek (b.144)	külâh (b.35), tâc (b.70)	yaka (b.82), kemer (b.111), endâze (b.210)
Nüvisî	Nemed (b.114)	libâs (b.88), palâs (b.94), abâ (b.114), hil'at (b.131)	destâr (b.78)	Yaka (b.40), siyah fûta (b.66), endâze (b.132)
Adı Bilinmeyen Şair		gönlek (b.66), âvâre (70)	tâc (b.36)	kimer (b.67), yaka (b.67), endâze (b.71)
Cemâlî	çuka /çuha (b.193, 437, 438), zer-beft (b.354), keçe (b.414), kumaş (b.439), kemhâ (b.437), Firengi (b.437), sevb (b.169)	gönlek (b.51), câme (b.193, 350)	kara destâr (b.46), zerrîn külâh (b. 229, 345), börk (b. 191, 414, 364), üsküf (b.171, 431)	tükme (b.51), nitâk (b.230), kemer (b.298), fûta (b.214)
Azîzî	-	post (b.83), âvâre (b.108), kâbâ (b.52)	-	-
Lebîbî		-	-	mest (b.33), çizme (b.45, 46)

Cemâlî'nin şehrengizindeki tüccarlardan Galatalı Tersa Beççe, kumaş alıp satmaktadır. Güzel, mesleğiyle bağlantılı olarak "dükkân, çuka, sat-, al-, kemhâ, Firengi, veresi, kumaş, ağaç" gibi kelime ve tabirler etrafında tasvir edilerek âdeta güzelin satış yaptığı hali resmedilmiştir. Galatalı Tersa Beççe, İstanbul'da eşi benzeri olmayan bir güzeldir. Dükkânı çukayla dolu olan güzel, kemha alıp Firengi satmaktadır. Eğer, bu güzel kadınlara kumaşını arz ederse onlar da arşını on beş altına alırlar:

Galâtâlu biri tersâdur ol hûb
Yog İstânbûlda anuñ gibi mahbûb
[...]
Tolu dükkânı anuñ çuka tenği
Satar kemhâyı vü alur Firengi
[...]
İderse zenlere 'arzı kumâşın
Alurlar on beş altına ağacın

Cemâlî b.435, 437, 439

İsmi verilmeden Hristiyan çocuğu sıfatıyla tanıtılan kumaş tüccarının dükkânında yünden dokunan, tüysüz, ince ve sık bir kumaş çeşidi çuka; altın ve gümüş tellerle nakışlı elbiselik ipekli bir kumaş çeşidi kemha ve Avrupa'dan getirilen bir kumaş çeşidi olan firengi kumaşları bulunmaktadır. "Kumaş" kelimesinin "yün, ipek, pamuk vb.den dokunmuş her türlü dokuma" anlamının yanı sıra "varlığı ve kişiliği oluşturan nitelik" anlamı da vardır (TDK, 2011, 1524). Ağaç ise bir ölçü birimi olup 68 santim uzunluğunda ağaçtan yapılmış arşın anlamına gelmektedir (Dilçin, 1983, 3). Son beyitte kumaş kelimesi hem güzelin dükkânında sattığı malları hem de güzelin varlığını kastedecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Öyle ki eğer kumaş tüccarı güzel, kadınlara kumaşını/varlığını sunarsa onlar da güzelin kumaşının arşını on beş altına alacaktır.

Taşlıcalı Yahyâ'nın şehrengizindeki Fireng oğlanı adlı kişi "sanem, câme, üst, Firengî, atlas" gibi etnik kökeniyle bağlantılı olan kelimelerle anlatılmıştır. Firengî kelimesi "Frenk, Avrupalı" anlamına gelmekle birlikte aynı zamanda Avrupa'dan getirilen kumaşların da sıfatı olup firengî atlas, firengî dîbâ,

firengî kemha gibi kumaş çeşitleri vardır (Ayverdi, 2016, 392; Şahin, 2011, 637). Galata semtinde put gibi güzel biri vardır ki bu güzel, aldatıcı gözlere sahip Fireng oğlanıdır. Öyle ki yüzü ay gibi parlayan bu güzel, siyah elbisenin içinde âdeta karanlıklar ülkesinde âb-ı hayvan gibidir; parlak saçları da sanki firengî miski atlas; yani parlak siyah renkli atlastır:

Kalata içre dahi bir sanem var
Fireng oğlanıdır ol çeşmi ‘ayyâr

Siyeh câme ile san ol mâh-ı tâbân
Görinür zulmet içre âb-ı hayvân

Dahi üstinde ol zülf-i mutarrâ
Firengî miskî atlas oldu gûyâ Yahyâ b.278-180

Nüvisî'nin şehrengizinde de Memi adlı terzi güzelinin tasvirinde dönemin giyim kuşam unsurlarından “hil’at dik-, endâze, dik, kes-, kumâş” gibi mesleğiyle bağlantılı kelime ve ibarelere yer verilmiştir. Sanatı terzilik olan Memi, bütün âşıklarına kaftan diker. Çalışması ile kârı ölçüsüz olmayan güzel, işinde öyle ustadır ki darmadağınık, paramparça olanı bile dikerek tek parça haline getirir:

Biri dahi Memidür derz-san’at
Alur diker kamu ‘uşşâka hil’at

Degül endâzesüz kesbiyle kârı
Diküp yek-pâre ider târ-mâr Nüvisî b.131-132

7.Takılar

Klasik Türk şairleri, güzelliği tamamlayan ve şıklaştıran takılara şiirlerinde yer vermişlerdir. İncelenen İstanbul şehrengizlerden de Yahyâ (gûşvâr b.325; gümüş halhal b.102), Fakîrî (halhal b.69, 114; halka 115) ve Azîzî (küpe-i zer b.145; mengûş b.203; halhal b.14, 106)'nin şehrengizlerinde takı çeşitlerinden sadece küpe (gûşvâr, halka, küpe, mengûş) ve halhal geçmektedir. Azîzî'nin şehrengizinde güzelin altın küpe takmasının sebebi, yüzüne güzellik katmak olarak ifade edilmiştir:

Yüzine virmek için zîb ü zîver
Takınur kulagina küpe-i zer Azîzî b.145

Yahyâ'nın şehrengizinde küpe kullanımı “kulağına küpe olmak” deyiimiyle yer verilmiştir. Şehrengizin “Ahir-i şehrengiz” başlıklı 18 (b.315-332) beyitlik son bölümünde şehrengizini beğenen irfan sahibi kişiler şaire eserini, kemal sahibi kişilerin kıymetini bilen Kanunî Sultan Süleyman’a sunmasını tavsiye etmeleri üzerine şair de bu öğüdün kulağına küpe olduğunu dile getirmiştir:

Bu pendî işidüp gitti karârüm
Benâgûşumda oldu gûşvârüm Yahyâ b.325

Azîzî de şehrengizinin “Sıfat-ı Şeb-i Pür-Kevkeb” başlıklı beş beyitlik bölümünde dul bir kadın olan feleğin, damat olan dünyaya gelin olmaya hazırlandığı bir geceyi tasvir eder. Öyle ki bu gece tasvirinde felek, Süreyya yıldızından yanağına ben yapmış; haleden de altın hallal takınmıştır:

Süreyyâdan çoyup ruhsârına hâl
Takındı hâleden zerrin halhâl Azîzî b.14

8.Mutfak Kültürü

İstanbul şehrengizlerinde mutfak kültüründen çeşitli içecekler (şarâb/mey/bâde, süd, şerbet, kahve, zemzem), meyveler (ineb, sîb, kavun, unnâb), baharatlar (şeker/sükker/kand, fülful, süsen, tuz, haşhaş), tatlılar (helvâ, tatlu, bal, palûde), yemek (çorba) ve diğer bazı unsurlar (macûn, nân[ekmek], yumurta, yağ, turşu, badem, fındık) yer almaktadır. Bu unsurlar, şehrengizlerde genellikle şehri veya şehrin güzellerini tasvir ederken çeşitli çağrışımlar yapmak amacıyla kullanılmıştır.

Kâtib Davud; helvâ (b.60), zemzem (94, 471), ineb (b.129), süd (b. 155), şeker (b.32,155, 319, 320, 332, 374, 484, 545, 576), tatlu (b.190), şarâb/mey/bâde (b.213, 259, 373, 418, 589, 607), fülful (b.279), şerbet (232).

Yahyâ; şarâb (b.59, 167, 234), şeker (b.178), helvâ (b.180), fülful (b.213), sîb (b.242).

Fakîrî; şarâb/bâde (b.5, 7, 104), şeker (b.151, 159), macûn (b.218), fülful (b.170, 254), şerbet (b.235).

Nüvisî; sükker (b.19, 50, 91, 158), bâde(b.24), süsen (b.29), nân (124) sîb (b.128), helvâ (b.159, 160).
Adı bilinmeyen şair; bâde (b.18, 22), yağ (b.82), bal (b.83), kand (90).
Cemâlî; kavun (b.50), yağ (b.79), pâlûde (b.123), şeker/kand/sükker (b.127, 133, 380, 390), tuz (b.131), çorba (b.192), bâdâm (b.123, 204), bâde (218, 219), macûn (b.260), fınduk (b.363), kahve (b.388), sîb (390).
Azîzî; şarâb/mey/bâde (b.25, 76, 77, 181, 214), tavuk (b.105), yumurta (b.107), fülful (b.162), tatlu (b.198), unnâb (198), bal (b.200), türşe (b.206).
Lebîbî; şeker (2,12), şarâb (b.34), helvâ (51).

Şehrengizlerde güzeller tasvirinin sonunda anılan güzellerden bazıları eserin başında anılmadıkları için gücemişlerdir. Bu nedenle şehrengiz şairleri en son andıkları güzelleri hüsn-i talil yoluyla diğer güzellerden üstün tuttuklarını çeşitli şekillerde ifade ederek bu güzellerin gönüllerini almaya çalışmışlardır (Karaca, 2018b, 273-4). İstanbul şehrengizi şairlerinden Nüvisî ve Lebîbî de güzeller tasvirinin sonunda andıkları güzelleri överken Türk yemek kültüründe yemekten sonra, meyveden önce helva yenilmesi âdetine (Kut, 2002, 372) gönderme yapmışlardır. Türk mutfağının geleneksel tatlı çeşitlerinden biri olan helva, un veya irmik, şeker ve yağdan yapılan muhtelif şekil ve çeşitleri olan bir tatlıdır (Ayverdi, 2016, 495). Nüvisî ve Lebîbî, en son andıkları bu güzellerin hem gönüllerini almak hem de onları diğer güzellerden üstün tuttuklarını ifade etmek için dönemin tatlı yeme kültüründen yararlanmışlardır:

Tükendi söz anuñ vasfıyla âhir
Ki ya'nî mî-horend helvâdur âhir Nüvisî b.158-160

Añıldıysa kelâmuñ âhırında
Gelür halvâ ta'âmuñ âhırında Lebîbî b.51

O dönemin tatlı çeşitlerin biri de pâlûde/palûze tatlısıdır. "Türkçe "pelte" ile Arapça fâlûzec, Farsça "süzülmüş, inceltilmiş" anlamına gelen pâlûda veya pâlûze'den gelmektedir. Farklı tarifleri olmakla birlikte günümüz peltesine en çok benzeyen palûze tarifine göre balla nişasta kaynatılır, koyulaşınca buna badem dilimleri ilave edilir ve üzerine şekerli gülsuyu dökülüp yenilir. Ayrıca palûzenin bir çeşit badem ezmesi olduğu ve salep gibi bir içecek olarak tüketildiği de kaynaklarda geçmektedir." (Işın, 2009, 204, 208). Cemâlî de şehrin deniz kenarında olduğunu, denizin üzerindeki kayıkları, bal, nişasta ve bademle yapılan bademli palûze tatlısına benzeterek ifade etmiştir:

Tutar deryâ yüzün baglu kayıklar
Olur bâdâmî bir pâlûde-i ter Cemâlî b.123

Fakîrî de şehrengizindeki attar güzelini, mesleğine gönderme yapan kelimelerle anlatmış ve güzellik unsurlarından benini bir baharat çeşidi olan fülfulle teşbih etmiştir. Şair, hem renk ve şekil itibarıyla fülfulle ben arasında ilgi kurmuş hem de fülfulün attar dükkânında satılan bir baharat çeşidi olmasına gönderme yapmıştır:

Biri 'attârlarda bir semenber
Beñi fülfuldür anuñ zülfi 'anber Fakîrî b.524

9.Eğlence Hayatı

9.1.Nerd Oyunu

Şehrengizlerden sadece Cemâlî'nin şehrengizinde nerd oyunu geçmektedir. Nerd, Farsça bir kelime olup "tavla, tavla oyunu" anlamına gelmektedir. Şeş-der de denilen tavlayı, Nuşirevân'ın veziri Nürdüçehri icat etmiştir. İki zar (kabeteyn) ile oynanan tavlada, zarlar hileli ve civalı olduğu için şairler bundan çeşitli mazmunlar yapmışlardır. Öyle ki zar tutmak hemen her oyuncunun özendiği bir marifettir. Eskiden zar tutma hilesine engel olmak için zarlar tas içine koyularak atılmış (Onay, 2013, 393). Cemâlî de şehrengizindeki Ütücü İlyas ve asıl adı Muhammed olan Topukluzade lakaplı güzellerin tasvirinde tavla oyununa yer vermiştir. Beyitlerde "mekkâr, ka'beteyn" gibi nerd oyunuyla ilgili kelimeler kullanılmıştır:

Anuñla konma nerd-i 'aşkı zinhâr
Ütücüdür çatı zirâ o mekkâr

Kimüñle oynar-ise nerd oyunun
Atar gerdânına tâ ka'beteynin Cemâlî b. 196, 418

9.2.Yüzme

İstanbul şehrengizlerinde güzeller sayısız ve güzel olmalarının yanında denize girmeleriyle de ele alınmış olup şairler bu görüntüyü çeşitli şekillerde tasavvur etmişlerdir. Cemâlî, yaz geldiğinde şehrin gümüş gibi parlak göğüslü güzellerinin İskender gibi denize girdiklerini söyleyerek yaz aylarında şehir halkının denize girdiğini dile getirmiştir:

Kaçan yaz olsa manend-i Sikender
Girerler bahra anda sîm-berler Cemâlî b.121

Yahyâ güzellerin soyunup denize girmelerini, büyük denizin haramiler gibi her bir güzeli soyarak çıplak bırakması şeklinde ifade ederken;

Harâmiler gibi deryâ-yı ‘ummân
Soyup her hûbı anda eyler ‘uryân Yahyâ b.115

Fakîrî de inci saçan kırmızı dudaklı güzellerin soyunup denizin koynuna girdiği ve denizin de yasemin gibi beyaz yüzlü bu güzelleri kucakladığı şeklinde hayal eder:

Girüp koynuna her la’l-i güher-püş
Semen-simâları eyler der-âgüş Fakîrî b.154

Baştanbaşa soyunup denize giren gonca dudaklı, gümüş tenli bu güzeller (b.113), denizin içinde ya suya koyulan taze kırmızı güller (b.114) gibi ya ayın aksi denize yansımış (b.53) gibi ya her biri suyun içinde şeker ya da külçe külçe gümüş ve altın (b.151) gibi görünmektedir:

Soyunup suya girürler ser-â-ser
Açılır gonca-lebler sim-tenler Yahyâ b.113

Görürsin anları suda soyunmuş
Sanasın tâze güller suya konmuş Yahyâ b.114

Sanur dilberleri iden temâşa
Suya konıldı niçe verd-i ra’nâ Cemâlî b.125

Girer suya güzeller anda gâhî
Düşer bahre sanasın ‘aks-i mâhı ABŞ b.53

Sanasın her biri suda şekerdür
Veyâhüd külçe külçe sîm ü zerdür Fakîrî b.151

Sonuç olarak İstanbul’da deniz kenarı baştanbaşa güzellerle dolu olup âdeta mahşer günü gibi kalabalıktır:

Kıyâmet dil-rübâlarla ser-â-ser
Leb-i deryâ olupdur yevm-i mahşer Fakîrî b.156

9.3.Gezintiler

İstanbul şehrengizlerinde şehrin güzellerinin özellikle Galata’da gemi seyirleri yaptıkları görülmektedir. Şehrin birçok güzeli Galata’da gemiye binip gezerler ki bu yüzen gemi âdeta bir sedef, geminin içindeki güzeller de parlak incidir:

Binüp keştîye dahı nice dilber
Kalatada ayak seyrânın eyler

Sadef olur o keştî-i şinâ-ver
İçinde dil-rübâlar lü’lü-i ter Yahyâ b.118-119

10.Meslekler

Şehrengizler, yazıldıkları dönemin toplum hayatına ışık tutan, dönem hakkında bilgi veren önemli edebî türlerdendir. XVI. yüzyılda yazılan mevcut 8 İstanbul şehrengizi de o dönemde şehir halkının meşgul olduğu meslekleri ortaya koymaktadır. Bir şehrin en canlı, en hareketli yeri çarşısıdır. İstanbul şehrengizlerinde de mekânları çarşı olan esnaf grubu çok fazla yer almaktadır. Şehrengizler içerisinde esnaf grubundan, 51 farklı mesleğin adı geçmektedir. Esnafıktan sonra ise 25 farklı meslekle diğer meslek grubu

gelmektedir. Bu nedenle İstanbul şehrengizleri, şehirdeki meslek çeşitliliğini ve kültürünü ortaya koymaları bakımından önem arz etmektedirler.

Tablo 3: İstanbul Şehrengizlerinde Meslek Grupları

	<i>Esnaf</i>	<i>İlmiye ve Din Görevlileri</i>	<i>Diğer Meslek Grupları</i>
<i>Kâtib Dâvud</i>	<i>Kasap</i>	-	-
<i>Taşlıcalı Yahyâ</i>	<i>Serrac, Hallaç, Attar, Takkeci, Nakkaş, Üsküfçü, Bıçakçı, Dülger, Hamamcı</i>	<i>Kâtip</i>	<i>Yeniçeri</i>
<i>Fakîrî</i>	<i>Çinici, Pareci, Macuncu, Attar, Takkeci, Hurdefürüş, Hasırcıbaşı</i>	<i>Muallim, İmam</i>	<i>Cerrah, Mimar, Hekim, Kısahan</i>
<i>Nüvisî</i>	<i>Tahtacı, Kaşıkçı, Terzi, Zerger, Serrac, Kılıçger, Boyacı, Sabuncu, Nalbant, Abacı, Habbaz, Başmakçı, Aşçı, Helvacı</i>	<i>Kâtip, İmam</i>	<i>Sipahi</i>
<i>Adı Bilinmeyen Şair</i>	<i>Kaftancı, Terzi, Nakkaş, Kaftancı, Serrâc, Gömlekçi, Bakkal, Okçu</i>	-	<i>Koşukçu, Nayzen</i>
<i>Cemâlî</i>	<i>Kazzaz, Dülger, Ütücü, Sertıraş, Tellak, Macunfûrüş, Serrac, Kahveci, Simkeş, Kumaş Tüccarı, Altıncı, Çömlekçi, Kirişçi</i>	<i>Kadı</i>	<i>Kapıcı, Silahdar, Hanende, Çavuş, Pehlivan, Muhzır, Subaşı, Natır, Kopuzcu</i>
<i>Azîzî</i>	<i>Debbağ, Burgucu, Mumcu, Tavukçu, Terzi, Bakkal, Hınnacı, Kasap</i>	<i>Hace</i>	<i>Sazende, Bölükbaşı, Reis</i>
<i>Lebîbî</i>	<i>Mestçi, Cüzhan, Arpacı, Hamamcı, Çizmecî</i>	<i>Muallim</i>	<i>Muarrif, Kuloğlu(2), Suyolcu, Cerrah, Muhtesib, Sipahi, Mihter, Kopuzcu</i>

İstanbul şehrengizlerinde en fazla adı geçen meslek, serraclıktır. Arapça'da "serc (eyer)" kökünden türeyen serrac/saraç, eyer ve benzeri at takımı yapıp satan, meşin ve sahtiyan üzerine sırma ve ipekle işleme yaparak çeşitli eşyalar imal eden kişidir (Tekin, 2009, 111). Ayrıca camilerde kandillerin yakılması ve bakım hizmetini yapan kişiye de serrac denilmektedir (Şahin, 2011, 1). Cemâlî'nin İstanbul şehrengizinde Mustafa isimli güzel saraçlık yapmaktadır. Mustafa, "eger (eyer), sagra, sagra, kayış" gibi saraçlıkla ilgili kelime ve tabirlerle tasvir edilmiştir. Eyer yapmakta çok yetenekli olan güzelin elinde de güzel deriler vardır. Peri gibi güzel olan Mustafa'nın işi her an eyer yapmak olduğu için elinde yağ kabı tutmasında şaşılacak bir şey yoktur. Saraç Mustafa'nın ne kadar çok beğenilen kayışı varsa hepsi âşıkların sırtından/derisinden yapılmıştır. Mustafa âşıklarına bu denli çok eziyet etmesine rağmen âşıkları tarafından çok sevilmektedir. Öyle ki âşık bu ay yüzlü güzelin yüzünü bir an görmese kaşını eğip çatarak üzülür:

Eger kârında ki mâhirdür ol yâr
Hem anuñ gâyet a'lâ sagraısı var

Egerdür ol perinüñ kârı her gâh
'Aceb mi elde sagra tutsa ol mâh

Ne deñli kayışı var ise makbûl
Hep 'âşık arkasından çıkmadur ol

Eger görmezse ol meh-rûyî bir dem
Eyer kaşın çatup mahzûn olur hem Cemâlî b.346-349

Saraç Mustafa'nın tasviri saraçlığa ait malzemeler etrafında yapılmış olup kalın deri anlamına gelen sagra, yağ kabı anlamına gelen sagra, dar ve uzun kösele dilimi olan kayışla eyer yapımına gönderme yapılmıştır. Beyitlerde "eger" ve "eyer" kelimeleri cinaslı kullanılmıştır. Son beyitte de "eyer kaşın çatup" ifadesiyle yine eyer yapımına çağrışım yapılmıştır. Eyer ile "kaş" kelimesindeki ilgi ise şuradan gelmektedir:

"Eyerin ilk olarak ağaçtan "kaş" denilen ön cephe iskeleti yapılır. İskeletin üzerini örtmek için kumaştan bir astar dikilip içerisi pamuk veya yün ile doldurulur. Doldurulan astar daha önce yapılan ağaç iskelete çakılır ve iskeletin üzerine kösele ya da deri geçirilerek üzeri kapatılır. Eyerin yan kısımlarına deri ya da kumaştan etek denilen işlemeli parçalar dikilir ki bu etekler bir tür "tozluk" görevi görür" (Baygül, 2014, 121).

Deri terbiye eden kişiye debbağ, tabak, sepici denilmektedir (Devellioğlu, 2013, 192). Şehrengizlerde de deri terbiye eden kişiler "debbağ ve tabbak" olmak üzere aynı anlama gelen iki farklı kelime şeklinde

geçmektedir. Nüvîsî'nin İstanbul şehrengizinde baba mesleği tabaklık olan Süleyman adlı güzelin âşıklarına yaptığı zulm "derisin çıkar-", güzelin yanındaki rakipler de "meşin yüzler" şeklinde ifade edilerek dericiliğegönderme yapılmıştır. Tabak oğlu Süleyman'ın emrine bütün insan ve ruhlarhükümlüdür. Âşıklarına çok eziyet eden bu güzel, âşıklarının derilerini yuzmaktadır. Meşin yüzlü birçok günahkâr ise güzelin huzurunda kelimelerin anlamlarını parçalamakta; güzel konuşmaya çalışmaktadır:

Biri Tabbâk-zâde şeh Süleymân
Anuñ emrine mahkûm ins ile cân

Derisin çıkarur 'uşşâkuñ ol yâr
Odur 'âşıklara gâyet cefâkâr

Meşin yüzler niçe yüzi karalar
Huzurında varup ma'nâ parâlar Nüvîsî b.125-127

İsminden dolayı Sultan Süleyman ile arasında ilgi kurulan güzel, bir padişaha benzetilmiş; bütün mahlukatın emrinde olması ve huzuruna çıkılmasında da bu ilgiye devam edilmiştir. Güzelin âşıklarına yaptığı eziyetin çokluğu ise dericilikle ilişkilendirilerek "derisini çıkarmak" şeklinde ifade edilmiştir. "Derisini çıkarmak" ifadesiyle "çok eziyet etmek, tüm varlığını elinden almak" anlamına gelen "derisini yuzmek" deyimine gönderme yapılmıştır. Meşin ise işlenmiş koyun vb. hayvan derilerinin kalitesi en düşük olan bir çeşiddir. Güzelin baba mesleğinden hareket eden şair, güzelin yanına gidip sohbet eden rakipleri meşin yüzlü şeklinde ifade ederek onların yüzünü kalitesiz bir deriye benzetmiştir. Ayrıca arlanması, utanması olmayanlara da "meşin suratlı" denilmekle birlikte esmerleşmiş, kararmış, sertleşmiş insan derisi için de "meşin gibi" denilmektedir (Ayverdi, 2016, 808).

Cemâlî'nin İstanbul şehrengizindeki Tellak Ahmed'in "germ-â-germ yan-, hammâm, göz, câm, soyın-, câ-mekân, fûta" gibi mesleğine yönelik kelimelere yer verilmiştir. Güzelin çalıştığı hamam güzelin aşkıyla cayır cayır yanmakta; cam da bu güzeli gözünden bile kıskanmaktadır. Güzelin peştamal dışında kalan vücudunun şekli ise âdeta gökyüzündeki parlayan ay gibidir:

Biri dellâkdur ol müntehâ-kad
Ki dinür ol mehüñ nâmına Ahmed
[...]
Yanar 'aşk-ile germ-â-germ hammâm
Gözinden kıskanur ol dil-beri câm

Soyındum dir güreşçisin 'ayândur
Sakın ... bu câmekândur

Fütadan taşra şekl-i cism-i cânân
Hemânâ gög yüzinde mâh-ı tâbân Cemâlî b.210, 212-214

Tellak Ahmed'in boyu uzun, peştamal sarılı vücudu da ay gibi beyaz ve parlaktır. Şair hamamın sıcak olmasını, hamamın güzelin aşkıyla yanması olarak tahayyül etmiştir. Hamamları aydınlatmak için kubbelerin üzerinde göz şeklinde yapılmış cam pencereler bulunmaktadır. Cemâlî de hamamları aydınlatan bu göz şeklindeki pencerelerin Tellak Ahmed'i kendi gözünden bile kıskandığını söyler. "Üzerine titremek, kollayıp gözetmek" anlamına gelen "gözünden kıskanmak" (TDK, 2011, 981) deyimini ile hamamlarda camların, yukarıda küçük bir göz şeklinde olması arasında ilgi kurularak camların Ahmed'i gözünden kıskandığı; üzerine titreyip kolladığı şeklinde dile getirilmiştir. Camekân ise hamamlarda soyunulan yerdir (Kaplan, 2015, 57, 65). Hamamlarda yıkandıktan sonra kurulanmak için verilen fûta da ipekten yapılmış peştamaldır. Eskiden halkın hamam futaları, hamamlarda müşterilere verilen futalar kırmızı renkli olurken en hatırlı, kibar müşterilerin futaları ise beyaz zemin üzerine ince kırmızı ve sarı çubuklu, çubuk kafesli olurdu. Tellaklar ise kül rengi-siyah futa kullanırdı; siyah peştamal tellağı, müşteriden ayıran en önemli işaretti (Koçu, 2015, 124-125). Tellak Ahmed'in de vücuduna sardığı peştamal dışındaki yerleri ay gibi parlak ve beyazdır. Şair burada tellakların "siyah futa" giymeleri ile "mâh-ı tâbân" arasında siyah-beyaz tezatlığı yapmıştır.

Fakîrî'nin eserinde yer alan Cerrah oğlu adlı güzel de "cefâ-kâr, ten-i mecrûh, dilfigâr, gamze-i ser-tîz, neşter, çâre, kan dök-, bîmâr, derd, tîmâr" gibi yara, hasta, tedavi ve keskinlik anlamları içeren kelime, alet ve tabirler kullanılarak baba mesleğine yapılan göndermelerle tasvir edilmiştir. Cerrahın keserek işlem yapması sebebiyle cerrah oğlu da âşıklarına eziyet eden bir güzel olarak betimlenir. Onların yaralı vücutlarını kendisine âşık eden güzelin keskin yan bakışları neşter olup âşıkların kanını dökmek, canlarını almak ister. Güzelin kendinden geçiren gözleriyle hasta olan âşığın tek isteği ise dudağının ona ilaç olması; yani onu öperek iyileştirmesidir:

Biri Cerrâh-zâde ol cefâ-kâr
Ten-i mecrûhumu itdi dil-figâr

Olupdur gamze-i ser-tîzi neşter
Ne çâre kanumuzu dökmek ister

Beni çün çeşm-i mesti itdi bîmâr
Niçün kılmaz lebi derdüme tîmâr

Fakîrî b.224-226

Cerrahlıkla bağlantılı olarak beyitlerde, divan şiirindeki sevgilinin güzellik unsurlarından kesme ve yaralamasıyla gamzesi, hasta etmesiyle çeşmi, iyileştirmesiyle de lebi kullanılmıştır. Cerrah oğlunun bakışları etrafında oluşan tasvirde gamzesi, neştere benzetilmiştir. İki arasında benzerlik kesme, yaralama, kanatma özelliklerine sahip olmalarıdır. Yine sevgilinin sarhoş, baygın gözlerinin âşığı hasta etme etkisi olması ve dudağının da can bağışlama özelliğine sahip olması da divan şiirinin alışılmış benzetmeleridir. Ayrıca "kan dökmek (ölüme yol açmak, cana kıymak)" deyimini cerrahlıkla ilişkili olarak kullanılmıştır.

11. İsim ve Lakaplar

Şehrengizlerde güzellerin bir kısmı meslekleri verilerek tanıtılmakla birlikte diğer bir kısmı da ya sadece isimleri ya lakapları ya baba adı/mesleği ya da hakkında herhangi bir bilgi verilmeden tavsif edilmektedir. İstanbul şehrengizlerinde de güzellerin isimleri dinî inanışa bağlı olarak genellikle peygamber isimleri (Ali, Yusuf, Musa gibi), Allah'ın ismine izafetle oluşturulmuş isimler (Nurullah, Lutfullah, Beytullah gibi), din büyükleri (Hasan gibi) ve efsanevi şahsiyetlerin (Rüstem gibi) isimleridir. Lakaplar ise genellikle kişilerin özelliklerini ve karakter özelliklerini tanıtmaya veya yüceltme amacıyla kullanılmış olup lakap olarak kişilerin fizikî özellikleri (Benli Hüseyin, Akça Hüseyin gibi), tavır ve davranışları (Kız Alem, Kız Ayişe gibi), etnik kökeni (Fireng oğlanı, Ermeni Sultan gibi), hayvan isimleri (Kurt Bali, Tavus Musli gibi) verilmiştir. Şehrengizlerde bazı güzellerin lakabı yanında ismi de bulunurken bazılarının da yalnızca lakabı verilmiştir. Fakîrî, Nüvîsî ve Lebibî'nin şehrengizlerinde ise lakabıyla tavsif edilen herhangi bir güzel bulunmamaktadır. Şehrengiz türünün özelliği itibarıyla güzeller, isim ve lakaplarına yapılan gönderme ve telmihlerle klasik Türk şiiri geleneğindeki ideal sevgiliye ait benzetmelerle anlatılmıştır.

Tablo 4: İstanbul Şehrengizlerinde İsim ve Lakaplar²²

	İsimler	Lakaplar
Kâtib Davud	Kasım, Abdülkerim, Hasan, Memi, Cafer, Mahmud, Mustafa	Benli Hüseyin
Taşlıcalı Yahyâ	Nurullah, Ali, Yusuf, Hudaverdi, Lokman, Cihan, Şaban, Abdi, Mustafa	Şuride Ahmed, Kanlı Musli, Sine Bülbülü, Pirî, Kurt Bali, Tekye çerağı, Fireng oğlanı, Nafe (?), Solaklarda İsa Bali
Fakîrî	Yusuf Bali, Memi Şah, Memi Şah	-
Nüvîsî	Ali Bali, Lutfullah, Beytullah, Yusuf Bali, Kadîr	-
Adı bilinmeyen şair	Mehammed, Ali	Necm, Ak Musli, Benli Hüma, Kalender
Cemâlî	Şami, Ali Şah Keşeri, Baki, İbrahim Bali, Musa Bali, Hudaverdi, İbrahim, Rüstem Bali	Ak Muhammed Şah, Yalabık, Akça Hüseyin, Karaca Hüseyin, Muzaffer Şah, Kayacuk, Muhammed Şah (küçük Mahzar kulu), Fethi Şâh, Tavus Musli, Kum-Keşan Ahmed, Kasım Racil, Beg Ahmed Şah, Şebara Musli, Ak Musli Şah, Akça Hüseyin, Köçek/Küçük Muhammed, Zeyrekli Osman Bali, Mevali Ahmed

²² Tabloda, şehrengizlerin güzeller tasviri bölümündeki sadece adı ve lakabıyla tasvir edilen güzeller listelenmiştir. Tabloya mesleği ve baba adı/lakabıyla birlikte adı verilen güzeller dâhil edilmemiştir.

<i>Azîzî</i>	<i>Cennet, Mihri, Rahime, Aynı, Cemile, Meryem, Havva</i>	<i>Saçlı Zaman, Penbe Aynı Kız Alem, Müdam, Divane Meryem, Paşa Hatun, Kassab Aynı, Turremane, Küçük Kamer, Bihzad Hüma, Süglün Emine, Mevzun, Kurk Hüma, Kamer Şah, Lalpâre, Ak Güğercin Rebia, Küçük Nisa, Şive Emine, Ak Âlem, Ermeni Sultan, Çirmenlü Âyişe, Kız Âyişe, Fersa Hüma, Kulak Emine, Topuklu Âyişe</i>
<i>Lebîbî</i>	<i>Ahmed, Mehmed, Musa</i>	-

Taşlıcalı Yahyâ'nın şehrengizindeki Yusuf adlı güzel, "esîr-i bend ü zindân, çâh-ı zenâhdân, Yakûb-veş görme-, görecek göz kalmaması" gibi tabirlerle Yusuf Peygamber'in uğradığı iftira sonucu Mısır hükümdarı Aziz tarafından zindana atılmasına, kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra Yusuf'un hasretiyle yıllarca ağlayan Hz. Yakub'un gözlerinin kör olmasına telmih yapılarak tasvir edilmiştir. Yusuf'un çene çukuru ve tuzağa düşüren saç şairi zindanlarda esir etmiştir. Zaten şair bu güzeli görmüyorsa; Yakup gibi bu dünyayı da görecek gözü kalmaz; kör olur:

Beni kıldı esîr-i bend-ü zindân
O dâm-ı zülf ü ol çâh-ı zenahdân

Eger Ya'kûb-veş görmezsem anı
Görecek gözümüz kalmaz cihân Yahyâ b.152-153

Cemâlî (b.275-279), Lebîbî (b.38-40) şehrengizlerinde yer alan Musa adlı güzeller de Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda Allah'la konuşması, Allah'ın ağacın tepesinde ateş şeklinde tecelli etmesi, altından buzağı heykeli yaparak İsrailoğullarını kandıran Sâmirî adlı kişiyi lanetlemesi, koynuna sokup çıkardığı elinin bembeyaz olması, Firavun tarafından sihirbazlıkla suçlanması, ejderha olan asası vb. yönlerine telmih yapılarak anlatılmışlardır. Cemâlî'nin şehrengizindeki Musa isminden hareketle "Yed-i beyzâ, su'bân-ı zülf, asâ, nûr, Tûr, âteş kaplamak" gibi Hz. Musa'nın mucizelerine gönderme yapan ifadelerle tasvir edilmiştir:

Alup Mûsâdan el çün oldı sâlik
Yed-i beyzâya tañ mı olsa mâlik

Ögüp su'bân-ı zülfün sihr itdüm
'Asâ gösterdi çün yoluma gitdüm
[...]
Cihâna şu'le virdi çünküm ol nûr
Didi dünyâyı âteş kapladı Tûr

Cemâlî b/276-277, 279

Azîzî'nin İstanbul şehrengizindeki Ermeni Sultan lakaplı güzel lakabından hareketle "husrev-i hâver, gül-gûn, şeb-dîz, kûh-ı gam, şîrîn, Feryâd" gibi Ermeni prensesi Şirin, Hüsrev ve Ferhad'ın macerasını anlatan Husrev ü Şirin hikâyesine gönderme yapan kelimelerle tasvir edilmiştir. Doğu'nun Hüsrev'i/hükümdarı, Ermeni Sultan adıyla bilinen güzelin kölesi olmuştur. Güzelin gül renkli yanağına gül, köle; saçının karayağz atına da bülbül, âşık olmuştur. Güzelin tatlı ve lal gibi kırmızı dudağı şairi, Ferhad yapmıştır; bu nedenle şairin gam dağında feryat etmesinde şaşılacak bir şey yoktur:

Birinün Ermeni Sultân nâmı
Olupdur husrev-i hâver gulâmı

Ruh-ı gül-gûnesine bendedür gül
Saçı şeb-dîzine âşüfte bülbül

İdersem kûh-ı gamda n'ola feryâd
Beni ol la'li şîrîn itdi Ferhâd Azîzî b.177-179

Şair, etnik kökeniyle ilgili bir lakapla anılan Ermeni güzeli ile Türk ve Fars edebiyatlarında yazılan Hüsrev ü Şirin hikâyesindeki Ermeni prensesi Şirin'le aralarında bağlantı kurmuş ve güzelin lakabı Ermeni sultanı olunca kölesi de Hüsrev olur. Güzelin yanağının kırmızılığını ifade eden "gül-gûn" kelimesi aynı zamanda hikâyeye bağlantılı olarak Şirin'in Gülgün adlı atına, siyah saçları da Ferhad'ın Şebdiz adlı atına çağrışım yapmaktadır. Güzelin dudağı "şirin" olunca şair de onun aşkıyla dağları delen "Ferhad" olur.

Taşlıcalı Yahyâ'nın İstanbul şehrengizindeki Sine Bülbülü lakaplı güzelin güzelliği ve âşık üzerindeki etkisi "gül ile bülbül" mazmunu etrafında "gülşen-i cennet güli, gül, sünbül, gül gül eyle-, gülzâr, irem" gibi lakabına çağrışım yapan kelime ve ifadelerle anlatılmıştır. Sine Bülbül'ü lakaplı güzelin güzelliği, âdeta cennet gül bahçesindeki bir güldür. Bu saç sünbül olan güzel, güle baksın/gülsün diye şair, tenini yaralarla

gül gül eylemiştir. Bu dünyadaki gül bahçeleri onun yüzü sayesinde gönül açıcı bir güzelliğe sahiptir; bu nedenle insan ona cennet bahçesi dese yeridir:

Birisi dahi Sine Bülbüldür
Cemâli gülşen-i cennet gülüdür

Güle baksun deyü ol saç sünbül
Tenümi eylerem dâg ile gül gül

Cihân gülzârı dîdârı ile hurrem
İrem dirse yiridür aña âdem

Yahyâ b.154-156

Lakabı Sine Bülbülü olan güzel, âşıkların yüreğindeki bülbül olmakla birlikte aynı zamanda güzelliğiyle de cennet bahçesinin gülüdür. Güzelin siyah saçlarını sümbüle benzeten şair, aşk yüzünden vücudunda çıkan yaraları da kırmızı renklerinden dolayı güle benzetmiş ve bunun sebebinin hüsn-i talil sanatıyla güzelin güle bakması/gülmesi için yaptığı sebebine bağlamıştır. “Güle baksın” ifadesi hem “güle bakmak” hem de “gülmek” anlamında tevriyeli kullanılmıştır. Şairin bütün amacı güzelin dikkatini çekmek, ilgisini görmek hatta bu durumu sebebiyle kendisine bakıp gülmesini sağlamaktır.

12.Günlük Dil Kullanımı

12.1.Atasözleri

İstanbul şehrengizleri içerisinde Taşlıcalı Yahyâ, Adı Bilinmeyen Şair, Cemâlî ve Azîzî'nin şehrengizlerinde atasözlerine rastlanmaktadır. Az Atasözleri genellikle şehrengizlerin güzeller tasviri bölümünde kullanılmıştır.

Tablo 5: İstanbul Şehrengizlerindeki Atasözleri

Şair	Atasözü
Yahyâ	Gönül murgın şikâr itse mahaldür Kuşu kuş ile avlarlar meseldür (b.132)
Adı bilinmeyen şair	Ne kılsa bana ışkında mahaldür Belâsız bal yemez bu meseldür (b.83)
Cemâlî	N'ola ismiyle olsa gönlümüz şâd Meseldür baş u cândan yeg eyü ad (b.155) Aña çömlekçilik isnâdı böyle Güneşi kaplamakdur balçığıla (b.292)
Azîzî	Sözümüz sîma lutf it söz güherdür Gönül yap kim yapmak hünerdür (b.60) N'ola geysen anuñ çün egnüme post Yeter çün 'âşîka bir dost bir post (b.83) Utanmayup kulu olsam n'ola anuñ Ki olmaz oğl kızı utananuñ (b.185) Anuñ vaslı bana gerçi mahaldür Konuk umduğımı yimez meseldür (b.197) Ne gam cevır itse bana ol vefâsuz Ki bal olmaz cihan içre belâsuz (b.200)

12.2.Deyimler

İstanbul şehrengizlerinde anlatımı güçlendirmek ve söylenilmek istenileni daha etkili kılmak için şairler deyimlerden yararlanmışlardır. Çoğunlukla şehrengizlerin güzeller tasviri bölümünde güzelin mesleğine, adına, lakabına yönelik çağrışım yapan deyimlere yer verilmiştir:

Katîb Davud; yüz sür- (b.2, 162, 186, 464, 615, 661), kan ağla- (b.6), can bul- (b.7), laf vur- (b.16), yer et- (b.60), baş aç- (102, 163, 177, 385, 599, 610), gönül al- (122), yaş dök- (b.123, 410), hoş tut- (b.130, 241, 440), dağlara düş- (b.187), imana gel- (b.384, 431), ah et- (b.442), kan yut- (b.572),

Yahyâ; can at- (b.45), yüz karası (b.61, 198), eli altında ol- (b.42), kulak tut- (b. 71), ayak götür- (b.89), gönlü ak- (b.101, 187), yüz döndür- (b.122), kana gir- (b.138), karalar giy- (b.141), kurban ol- (b.185, 257, 298), kara çullara koy- (b.201), dünyayı başına dar eyle- (b.230), koynuna gir- (b.214), ele gir- (b.216), baş üstünde yeri ol- (b.217), çiriş geç- (b.219), takyeyi başına dar eyle- (219), ayağa düş- (b.232, 234, 339), kan ağla- (b.236, 358), baş eğ- (b.243), kurban et- (b.250, 252, 288), yüzü suyu ol- (b.256), can ver- (b.257, 350), gözü aydın (b.264, 265), ele al- (b.273), canı ağzına gel- (b.339), yüz ver- (b.343), can ver- (350), baş eğ- (b.356).

Fakîrî; yüzünü dür- (b.15), ayıbını yüzüne vur- (b.16), yüzü yere düş- (b.17), kan dök- (b.36, 46, 49), can ver- (b.45), yalın yüzlü (b.44), kulak tut- (b.53), bir ağız et- (b.68), başını eğ- (b.72), rızkını taştan çıkar- (b.78), kulağını aç- (b.84), ele al- (b.84), yüz sür- (b.113), ağzı açık kal- (b.119), hayran kal- (119), koynuna gir- (b.154), gözü ısır- (b.157), kul et- (b.187), kul ol- (b.205, 214), hurde geç- (b.215), kan dök- (b.225), gözü aydın (b.238).

Nüvîsî; yüz karası (b.10, 127), sözünün eri ol- (b.21), baş kaldır- (b.28), el ver- (b.76), baş üstünde yeri ol- (b.83), ant iç- (b.87), küt et- (b.93), yürek yağını erit- (b.93), kara yazılı ol- (b.102), aklını dağıt- (b.118), baş koy- (b.121), aklını elinden aldır- (b.141), kanlara boyan- (b.144), çiriş geç- (b.150), ayak altında kal- (b.150), bağrını doğra- (b.156).

Adı Bilinmeyen Şair; kıyamet kop- (b.4), ah al- (b.28), baş eğ- (b.24, 45), başı hoş ol- (b.25), bağrını yak- (b.33), kara gönüllü ol- (b.34), baş üstünde tut- (b.34), bağrını dağla- (b.38), dik gel- (b.40), parmakla gösteril- (b.43), başı göğe er- (b.57), dinden çıkar- (b.61), kanına gir- (73), reng eyle- (b.76), yüreği yağı eri- (b.82), göğe çıkar- (b.89), kurban ol- (b.93), yolunda hak ile yeksan ol- (b.93), kurban et- (b.101).

Cemâlî; elif çek- (b.15), yüz çevir- (b.18), karalar giy- (b.47), dünyaya gel- (b.58), karda yürüyüp izini belli etme- (b.73), yüreği yağlı ol- (b.79), boğazına dur- (b.80), arasından su sızma- (b.129), aklını al- (b.144), bağrını del- (b.144), su gibi ezberle- (b.148), derya deniz ol- (b.157), bir içim su (b.156), şöhret bul- (161), kıyamet bul- (b.163), ağzını tut- (b.168), eli yakasında ol- (b.178), iti köpeği ol- (b.174), suya götürüp susuz getir- (b.183), ağzının suyu ak- (b.184), baş kes- (b.205), taşı başa, başı taşa vurmak (b.209), bağrına taş bas- (b.211), gözünden kıskan- (b.212), yüzü ak alnı açık ol- (b.225), ağzı açık kal- (b.294), göğe çıkar- (b.296), gökte ararken yerde bul- (b.297), kılını kıpırdatma- (b.307), toz kondurma- (b.356), ant iç- (b.404), gönül al- (b.407), kulu ol- (b.434), başı göğe er- (b.436).

Azîzî; yâd et- (b.5, 137), yüz tut- (b.11), yüzü gül- (b.20), safa sür- (b.28), baş üstüne (b.54), sözü geçme- (b.59), gönül yap- (b.60), baştan çıkar- (b.68), can başışla- (b.79), hayran et- (b.93, 211), kul ol- (b.95), kül ol- (b.96), kulu kurbanı ol- (b.99), koynuna gir- (b.101), kurban ver- (b. 101), eli değ- (b.116), başına devlet kuşu kon- (b.119), ikiye bükül- (b.147), aklını yitir- (b.153), başı hoş ol- (b.176), akli git- (b.203), gönül al- (b.208), ayak çek- (b.214)

Lebîbî; merhem ol- (b.17), hoş tut- (b.19), mest et- (b.34), kül et- (b.47)

Yahyâ'nun şehrengizinde Aygır Ali lakaplı güzel, takkencilikle meşgul olmaktadır. Şair, ilk beyitten “baş üstünde yeri olmak” deyimiyle güzelin mesleğinin baş üstünde yerinin olduğunu dile getirerek takkenin başa takılan bir başlık olmasına gönderme yapmış; ayrıca güzelin işine verilen önem ve değeri de ifade etmiştir:

Alîdür biri takyacıdır ol yâr
İşinün şimdi baş üzre yeri var

Yanagında kaçan olsa 'arak-çîn
Görinür sanki suda 'aks-i Pervîn

Çiriş geçme dilâ ol yâra zinhâr
Sakın eyler başuna takyeni târ

Yahyâ b.217-219

Başmakçı oğlu Mustafa'nın tasvirinde geçen çiriş; çiriş otunun kökünün öğütülmesiyle elde edilen, ayakkabıcıların ve ciltçilerin yapııştırıcı olarak kullandıkları madde olup “çiriş geç-” deyimi de “karalamak,

iftira etmek ve çamur atmak” anlamlarının yanında “laubali olmak, yapışkanlık, cıvıklık yapmak, hoş gitmeyen basitliklerde bulunmak” anlamlarına da gelmektedir (Sefercioğlu, 2010, 159). Kebkeb ise ayakkabı tabanının eskimesini önlemek amacıyla, bu kısma çakılan iri başlı özel çivi anlamındadır (TDK, 1976, 107). Güzelle laubali olmaya çalışanların sonunun tıpkı ayakkabının altına çakılan çivi gibi ayakaltında ezilmek olduğu; başmakçılıkla ilgili “çiriş, kebkeb” kelimeleri ve başmakçılıkla arasında bağlantı kurulan “**çiriş geç-, ayakaltında kal-**” deyimlerine yapılan göndermeyle ifade edilmiştir.

Biri Başmakçı-zâde Mustafâdur
İşi ‘âşıklara cevri ü cefâdur

Çiriş geçenleri gördüm aña hep
Ayak altında kaldı misl-i kebkeb Nüvisi b.149-150

Cemâlî de şehrengizindeki Ali Şâh Kevserî adlı güzelin tasvirinde, “Cennetteki bir nehir veya havuzun adı” olan “Kevser” kelimesine çağrışım yapan “**suya götürüp susuz getir-**” ve “**ağzının suyu ak-**” deyimlerine yer vermiştir:

Biri mahbûblar ser-defteridür
Lebi âb-ı hayâtum Kevseridür

Satup ‘uşşâkı ol dil-ber yitirür
Suya ilter velî susuz getirür

Sever gönlüm katı ol nev-civânı
Akar agzum suyu gördükçe anı Cemâlî b.180, 183-184

Azîzî’nin şehrengizinde Bihzâd Hümâsı lakaplı güzelin tasvirinde de yine güzelin lakabıyla ilgili olarak kullanılan “başına devlet konar” ifadesiyle “başına devlet kuşu kon-” deyimine çağrışım yapılmıştır. Klasik Türk şiirinin mitolojik kuşlarından biri olan hümâ, devlet kuşu, cennet kuşu, talih kuşu adlarıyla da bilinir. Eski bir inanışa göre hümânın kanadının gölgesi kimin üzerine düşerse o kişi padişah ya da çok zengin olurmuş (Ceylan, 2015, 116-117). Azîzî’ye göre Bihzâd Hümâsı lakaplı ay yüzlü güzel, kime eş olursa onun başına devlet konacak; ona şans, mutluluk getirecektir. Şair, çağrışım ögesi olarak “**başına devlet kuşu kon-**” deyimine yer vermiş ve hümânın şans, mutluluk ve saltanat sembolü olmasına gönderme yapmıştır:

Biri Bihzâd Hümâsıdur kim ol yâr
Olupdur bâg-ı hüsne keb-k-i reftâr

Hevâ-yı zülf-i müşg-amîzi anuñ
Uçurmuşdur karârını hümânuñ

Kime hem-ser olursa ol mâh-tal’at
Konar ol kişünüñ başına devlet Azîzî b.117-119

Sonuç

Şehrengizler, bir şehrin erkek güzellerini ve güzelliklerini anlatan edebî bir türdür. Şehrengizlerde hem şehir hem de şehirdeki insanlar yer almaktadır. Bu yönüyle şehrengizler içerisinde toplum hayatıyla ilgili bilgiler bulmak mümkündür. Şehrengizlerde şehir, coğrafi, tarihî özellikleri yanında tarihî ve kutsal yapıları, yerleşim yerleri, halkı ve toplum hayatıyla da yer almaktadır.

Her dönem şair ve yazarların dikkatini çeken, eşsiz bir güzelliğe ve tarihî öneme sahip olan İstanbul, şehrengiz şairlerinin de adına şehrengiz yazdığı şehirlerden biridir. Edebiyatımızda adına en çok şehrengiz yazılan şehir, İstanbul’dur. Şehrengizlerde şairler, önce şehrin özelliklerini söyleyerek şehre giriş yapar, daha sonra şehrin doğal ve tarihî güzellikleriyle devam eder, halkın genel özelliklerine kısaca değinerek güzellik tasviri bölümüne geçiş yapar ve güzellik tasviriyle şehrin en canlı yeri olan çarşısına geçerler.

Eşi benzeri olmayan bir güzelliğe sahip olan, cennet gibi ve padişahların tahta çıktığı bir şehir olan İstanbul, şehrengizlerde Göksu, Kavak, Kadıköy, Üsküdar, Tavşan Adası, Eyüp Sultan, Söğütçe, Beşiktaş, Galata, Yenibahçe, Davut Paşa semtleri; taraçaya benzeyen ve ağların, beylerin dolaştığı sokakları; cennet bahçesine benzeyen evleri; içi çocuklarla dolu olan mektepleri; şehrin etrafını saran sağlam kale duvarları, kulesi ve kemerleri; padişah sarayları; Ayasofya Camisi, Bayezid Cami ve Yeni Camisi ile uzun, dik, kusursuz minareleriyle tasvir edilmiştir.

İstanbul şehrengizlerinde sosyal unsurlarından ayağa su dökme, yakı yakma, yaka yırtma, kına yakma, kurban dağıtma, muştuluk verme, hallaca pamuk attırma, kâfurü fülfulle saklama, delileri zincire vurma, hastaya şerbet içirme, tiryâk, macun, hamail takma, mercan duası, uykunun küçük ölüm olduğu ve seher vakti inanışları olmak üzere çeşitli âdet, gelenek ve inanışlara yer verilmiştir. Ayrıca 11 kumaş, 16 kıyafet, 10 başlık, 6 diğer kıyafet unsurları olmak üzere giyim-kuşam unsurları; çeşitli içecekler (şarâb/mey/bâde, süd, şerbet, kahve, zemzem), meyveler (ineb, sib, kavun, unnâb), baharatlar (şeker/sükker/kand, fülful, süsen, tuz, haşhaş), tatlılar (helvâ, tatlu, bal, palûde), yemek (çorba) ve diğer bazı unsurlar (macûn, nân[ekmek], yumurta, yağ, turşu, badem, fındık) olmak üzere mutfak kültürü; tavla oyunu, halkın yaz aylarında denize girmesi ve Galata'da gemi seyirleri yapmasıyla eğlence hayatı; 51 farklı meslekle esnaf grubu ve 25 farklı meslekle diğer meslek grubu; meslekleri dışında güzellerin tavsifinde verilen isim ve lakaplar; atasözü ve deyim kullanımlarıyla da günlük dil yer almaktadır.

İncelenen İstanbul şehrengizlerinin şehir tasviri bölümünde, İstanbul'un o dönemdeki mimari yapıları, yerleşim yerleri, halkın denize girmesi, Galata seyirleri vb. hakkında birçok bilgi yer almaktadır. İstanbul şehrengizlerinde çeşitli gelenek, görenek ve inanışların, giyim-kuşam unsurlarının, mutfak kültürünün, isim ve lakap kullanımının, deyim ve atasözlerinin çoğunlukla güzellerin meslekleri göz önünde bulundurulurken seçildiği ve kullanıldığı görülmektedir.

Şehrengizlerde türün özellikleri doğrultusunda şairlerin gözlemlerine, önceliklerine ve tercihlerine bağlı olarak yer verdikleri şehre dair bütün unsurlar, o dönemdeki toplumun da şehre yaklaşımını ve bakışını gözler önüne sermektedir. İstanbul şehrengizleri de bütün muhteva unsurlarıyla toplumsal yaşama dair iktisadi, kültürel, tarihsel birçok bilgiyi dolaylı ya da doğrudan okuyucuya aktarmaları bakımından önemlidirler.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, İlhan (2016). *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bahadır, Savaşkan Cem (2015). Osmanlı Sosyal Hayatının Divan Şiirine Yansımaları. *Osmanlı Edebî Metinleri Anlama Kılavuzu*. ed. Özer Şenödeyici. İstanbul: Kesit Yayınları, s.557-608.
- Baygöl, Nuran (2014). Sivas'ta Saraçlık. *Kültür Evreni*, S.21, Yaz, Ankara, s.106-128.
- Boratav, Pertev Naili (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Boratav, Pertev Naili (2000). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Canım, Rıdvan (2011). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ceylan, Ömür (2015). *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1969). Taşlıcalı Dukakin-zade Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Ağustos, C.XVII, s.73-108.
- Çelik, Büşra (2019). Müellifi Bilinmeyen Bir İstanbul Şehrengizi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:5, Issue 1, Winter, s.12-31.
- Çetinkaya, Ülkü (2014). Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54/1, s.229-268.
- Devellioğlu, Ferit (2013). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Enderunlu Fazıl (2009). *Güzel Oğlanlar Kitabı (Hûbannâme)*. çev. R. İmrahor, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Eren, Aysun (2012). *Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî ve Metâlî-i Cemâlî ile Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Gıbb, E. J. Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*. çev. Ali Çavuşoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gök, Taner (2016). Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 14, Güz 2016, (21), s. 223-282.
- Glünz, Michael (1986). Sâfîş Şehrengî: Ein Persisches Matnawi Über Die Schönen Berufsleute Von Istanbul. *Asiatische Studien/Etudes Asiatiques*, XI (2), p.133-145.
- Işın, Priscilla Mary (2009). *Gülbeşeker: Türk Tatlıları Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, Yunus (2015). *Klasik Türk Edebiyatında Hammâmîyyeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, Yunus (2016). Lebibî ve Eyüp Şehrengizi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 56, s.1063-1076.
- Karaca, Derya (2018a). Zâtî'nin Edirne Şehrengizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, C.11, S.55, s.114-136.
- Karaca, Derya (2018b). *Türk Edebiyatında Şehr-engîzler 'Şehirler ve Güzeller'*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

- Karaca, Derya (2019). Şairi Bilinmeyen Bir Siroz Şehrengizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi/RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, S.16, s.428-444.
- Karacasu, Barış (2006). 'Bize Çengileri Kıl Rûşen ü Pâk' ya da 'Hayra Hezlin Dahi Bir Rehberi Var'. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan III)*, S.27, s.133-160); KESKİN, Neslihan İlknur (2013). Fâzıl'ın Çengileri: Çenginâme Üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 8, p.329-371.
- Karasoym, Yakup, O. Yavuz (2006). Nüvisi ve 'Şehrengiz-i İstanbul'u. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), s.1-20.
- Kaya, Hasan (2015). Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı)*, Volume 10/12, Summer, s.631-686.
- Koçu, Reşad Ekrem (2015). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. İstanbul: Doğan Egmont Yayınları.
- Koncu, Hanife (2013). Bir Eyüp Şehrengizi (Şehrengiz-i Lebibi Cüvânân-ı Ebî Eyyüb-ı Ensârî). *Ahmet Atillâ Şentürk Armağanı*, Editör: Ahmet Kartal, Mehmet Mahur Tulum, İstanbul: Akademik Kitaplar, s.457-473.
- Kufacı, Osman (2019). Divan Şairinin İmgelem Dünyasından Bir Örnek: Fülful. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.16, s.433-449.
- Kuru, Selim S. (2005). Biçimin Kıskacında Bir 'Tarih-i Nev-icad': Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi. *A. Festschrift For Şinasi Tekin*, Haz. Günay Kut- Fatma Büyükkarcı Yılmaz, İstanbul: Simurg Yayınları, s. 476-506.
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki (1994). *Dünyâ Sanatımız, Kültürümüz*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kut, Günay (2002). Türklere Yemek Kültürü. *Türkler*. (c.IV, ss.368-381). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Kutlar, Fatma Sabiha (2005). *Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme*. Ankara: Öncü Kitap.
- Kutlar, Fatma Sabiha (2009). Dilber Narhlarına İlişkin Bir İstanbul Şehrengizi: Narh-nâme-i Dil-berân, *Journal Of Turkish Studies*, Volume 33/II, Harvard University, s. 1-33.
- Levend, Ağâh Sırrı (1958). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*. İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Levend, Ağâh Sırrı (2017). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Onay, Ahmet Talât (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. haz. Cemal Kurnaz, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Özkan, Ömer (2007). *Divan Şiiri Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul: Kitabevi.
- Öztürk, Nebiye (2002). *Zenânnâme-Enderunlu Fâzıl*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sefercioğlu, M. Nejat (2010), Helâkî Divanı'nda Türkçe Deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 4, İstanbul, s.155-202.
- Serdaroğlu, Vildan (2006). *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Sungur, Necati (2006). *Tâcî-zâde Cafer Çelebi, Heves-nâme (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, Esmâ (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Şentürk, Ahmet Atillâ (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1 Âb-Azrail*. İstanbul: Osmanlı Edebiyat Araştırmaları Merkezi (OSEDAM).
- Tekin, Zeki (2009). Saraçhane. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c.36, ss.111-113). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yeniterzi, Emine (1998). Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, S.4, s.87-103.
- Yoldaş, Kazım (1993). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.